

ממלחמה לביטחון שוטף במלחמה, 11 ביוני עד 29 בספטמבר 1982

מחבר: דותן דרוק

מקור: "יסודות", גיליון 4 | 20 שנים ל"חומת מגן" ו-40 לשל"ג

הוצאה: המחלקה להיסטוריה בצה"ל

עורכים: יוגב אלבז, יניב פרידמן

שנת הוצאה: 2022

תקציר

התמרון העיקרי של כוחות צה"ל בלבנון החל ב־6 ביוני 1982 והסתיים ב־11 בו', ולאחריו נערכו מבצעים בהיקפים משתנים, בהם מלחמת שלום הגליל, שהסתיימה ב־29 בספטמבר. הללו נועדו לייצב את הקו מול הכוחות הסוריים שבבקאע, להציב כוחות צה"ל על כביש ביירות-דמשק בגזרת אוגדה 162 וממערב לה כדי לנתק את ביירות מהכוחות הסוריים שבמזרח, לכתרה, לכבוש אותה ולהסיג את הכוחות ממנה. מ־11 ביוני, ובחלק מהגזרות אף מוקדם יותר, עברו כוחות צה"ל למבצעים לייצוב המצב המבצעי או למה שכונה בזמנו 'ביטחון שוטף'. הם טיהרו את המרחבים מכוחות אויב, מתשתיות ומאמצעי לחימה, אבטחו את הצירים שבהם נעו כוחות לעומק לבנון וממנה לעבר ישראל ופעלו לאפשר לאוכלוסייה המקומית לקיים אורח חיים תקין ככל האפשר, עד כדי הפעלת רכיבים של ממשל צבאי.

מאמר זה מציג את הפעולות שנעשו תחת שני ההגיונות שבהם פעלו כוחות צה"ל מ־11 ביוני עד לנסיגה מביירות ולסיומה של המלחמה ב־29 בספטמבר 1982. בכך הוא מוסיף על המחקרים ההיסטוריים שתיארו את הלחימה בגזרות השונות ומשלימם הן בתיאור המבצעים ההתקפיים והן בתחום מבצעי הייצוב שנערכו במלחמה. ייחודו בכך שלראשונה מתוארת פעולה בזירת מבצעים בשני הגיונות - מבצעים התקפיים רחבי היקף עד כדי כיבוש של בירת לבנון בד בבד עם מבצעי ייצוב וביטחון שוטף.

ממלחמה לביטחון שוטף במלחמה, 11 ביוני עד 29 בספטמבר 1982

דותן דרוק¹

מבוא

מלחמת שלום הגליל החלה בתנופה גדולה, ובה ערך פיקוד הצפון תמרון קרקעי רחב היקף בשלוש גזרות עיקריות: בגזרה המזרחית פעל גיס 446, בגזרה המרכזית פעלה אוגדה 162, ובגזרה המערבית פעלו אוגדות 91, 36 ו-96 שחלק מכוחותיה הונחתו מן הים באוולי. ב-11 ביוני הוכרזה הפסקת אש, ובגזרה המזרחית התייצבו הכוחות מול הכוחות הסוריים שייצבו קו הגנה מולם. כוחות הגיס לא המשיכו להתקדם בימים הבאים, בעוד בשאר הגזרות המשיכו הכוחות להתקדם לעבר קווי הסיום גם לאחר הפסקת האש. בגזרות המרכזית והמערבית המשיכו אוגדות 162 ו-96 להתקדם ב'זחילות' כפי שהדבר כונה גם בפקודות וגם בשיח בעל־פה, והתייצבו בקווי

1 סא"ל (במיל') ד"ר דותן דרוק הוא עמית מחקר במחלקה להיסטוריה בצה"ל, מדריך במכללות הצבאיות ומרצה מן החוץ באוניברסיטאות העברית וחיפה.

סיום התמרון שלהם - כיתור ביירות מדרום (13 ביוני) וממזרח (25 בחודש).² למעשה, מסוף השבוע השני של המלחמה, שבזמנו כונתה 'מבצע', עבר צה"ל לבט"ש (ביטחון שוטף), ובימים 20-23 ביוני שוחררו יחידות מילואים וחלק מיחידות ההכשרה שגויסו למבצע, והכוחות נערכו לתעסוקה מבצעית כדי לקיים בט"ש שמטרתו לשמר את ההישגים הקיימים ולהיערך לחדש את הלחימה, בעיקר בסורים. בפיקוד הצפון פורסם גרף לתעסוקה המבצעית ובו המועדים שבהם יוחלפו יחידות המילואים בשלושת הסבבים הבאים עם ציפייה לעדכון לנוכח ההתפתחויות העתידיות.

המעבר לבט"ש בא לידי ביטוי בפקודות, ובהן פורסמו הנחיות לפריסת הכוחות, לסידורי ההחלפות בגזרות השונות ולשחרור יחידות המילואים וההכשרה. כמו כן הן הגדירו את המוכנות הנדרשת מהכוחות שנותרו בלבנון ומהיחידות ששוחררו למקרה שתתחדש הלחימה. בזמן קצר עברו הכוחות שבלבנון לפעולות בט"ש. הם אבטחו עמדות, מוצבים ומחנות שבהם שהו, ואף אבטחו את התנועה בצירים. בה בעת ערכו מבצעים התקפיים לטהר את המרחבים ולהרחיב את שליטתם בהם, בעיקר במרחבים המשפיעים על היכולת לאבטח אותם ואת התנועות בלבנון. בד בבד עם המצור הימי שערך חיל הים, המשיכו כוחות צה"ל להדק את המצור על ביירות מדרום וממזרח. בימים 15-17 בספטמבר כבשו את מערב ביירות כדי לייצב את המצב שנוצר לאחר רציחתו של הנשיא הנבחר בשיר ג'ומייל. זה היה המבצע השלישי והנרחב ביותר לכיבוש שטח בנוי עירוני, לאחר כיבוש צור וצידון בימים הראשונים של המלחמה.

מלחמת שלום הגליל - ממלחמה לבט"ש ולמבצעים מוגבלים

ציר הזמן שלפנינו מתאר את פעילויותיו של צה"ל מ-11 ביוני עד 29 בספטמבר, תוך התמקדות בכל הגזרות שכן כל אחת מהן מבטאת היגיון ייחודי מתוך היגיון כללי של הפעלת הכוח בלבנון בפרק הזמן המוצג. בתקופה זו עיקר הקשב של צה"ל נתון למבצעים התקפיים שנועדו להשיג את היעד המערכתי במרחב ביירות ולשמר את המצב בגזרה המזרחית מול צבא סוריה. הוא מתמקד פחות בפעולות אבטחה ובט"ש שנעשות כדי לשמר את ההישגים הקרקעיים של הכוחות וכדי לאבטח את צירי תנועתם לשמירת רציפות המבצעים. מעבר הכוחות למבצעי בט"ש, עם הפסקת

2 להרחבה בנושא ראו מחקרי מלחמת שלום הגליל באתר המחלקה להיסטוריה של צה"ל.

התקדמותם בכל מקום שאליו הגיעו, היה טבעי והתבסס על ידע מקצועי שנרכש בפעילותם ברצועת עזה וביהודה ושומרון. פעילות הבט"ש נדרשת אף לנוכח המאפיינים השונים של לבנון ולנוכח אופן פעולתו של צה"ל שזה עתה השיג שליטה בשטח, לרוב ללא טיהורו. המחקר נסמך על מחקרים מועטים שפורסמו, על סיכומי היחידות שהשתתפו במלחמה, על סיכומי דיונים ועל סקירות שהוכנו בצה"ל.

התייצבות כוחות צה"ל בהפסקת האש

לאחר חמישה ימי לחימה, בצהרי 11 ביוני 1982, הכריזה ישראל על הפסקת אש חד-צדדית. ההכרזה הייתה סמלית בלבד מאחר שבכל הגזרות המשיכה הלחימה, אם כי לא בתנופה שהייתה בימים הקודמים. האוגדות התקדמו לעבר קווי סיום הלחימה³ ופעלו להשיג את ההישגים שנדרשו מהן ובעיקר כדי לשלוט על כביש ביירות-דמשק ולכתר את ביירות ממזרח ומדרום. בגזרה המערבית המשיכה אוגדה 96 להתקדם לעבר פאתיה המזרחיים והדרומיים של ביירות בעוד אוגדות 36 ו-91 מבססות אחיזה בשטחים שנכבשו מדרום לביירות ולאורך ציר החוף. בגזרה המרכזית המשיכה אוגדה 162 להתקדם לאט לעבר כביש ביירות-דמשק כדי להשלים את משימתה במרחב זה. בגזרה המזרחית פעלו אוגדות 252, 90 ו-880, בפיקוד גיס 446, לייצב קו עמדות והגנה מול הכוחות הסוריים. בגזרה המזרחית התקדמו מאות מטרים עד קילומטרים בודדים, ואילו בגזרות המרכזית והמערבית התקדמו קילומטרים בודדים ואף יותר בכל הקשור לתנועה לכיתור ביירות ממזרח ומדרום.

כניסתה של הפסקת האש החד-צדדית ב-11 ביוני לא הפסיקה את הלחימה, ולפיקוד הבכיר של צה"ל ולשר הביטחון היה ברור שיש להגיע לקווי סיום לחימה שיאפשרו לעמוד במטרות המלחמה, לפחות בכל הקשור לקו הגאוגרפי של 40 ק"מ מגבול ישראל ולכיתור ביירות ממזרח ומדרום. על ייצוב המצב המלחמתי ביום הפסקת האש ניתן ללמוד מהנחיות

3 קווי סיום לחימה – המקומות הגאוגרפיים שהכוחות נדרשים להגיע אליהם בסיומו של שלב מסוים בלחימה. במקרה זה הכוונה היא לכביש ביירות-דמשק, לפאתי ביירות ובגזרה המזרחית לעמדותיו של הצבא הסורי שבבקאע.

שר הביטחון לרמטכ"ל.⁴ הוא הנחה שלא לתגבר טילי קרקע-אוויר בבקאע משום שהדבר עלול היה לצמצם את חופש הפעולה האווירי של צה"ל. כמו כן הבהיר שהפסקת האש תלויה במשא ומתן שיתקיים בימים הבאים ובהחלט ניתן לצפות לחידוש הלחימה בכל הגזרות או בחלקן. עוד הורה שר הביטחון לשמור על קו ה-40 ק"מ מול הסורים ולמנוע כרסום שלהם בקו שהושג והיכן שלא הושג יש להשיגו; לטהר את המרחבים שבאחריות צה"ל ממחבלים על ידי סריקה שיטתית; לשמור על הפסקת האש ככל האפשר; לתכנן מתקפה נגד הסורים אם אלה יפתחו במלחמה; להחזיר את החיים האזרחיים לסדרם באמצעות מנגנוני השלטון המקומיים בסיוע יחידות הממשל הצבאי; לאפשר פעילותם של ארגוני הצלה וסיוע בין-לאומיים.

לצד המהלכים ההתקפיים שנועדו להגיע ל'קווי סיום הלחימה'⁵, המשיכה הלחימה במחבלים בכל הגזרות, במקומות שבהם לא טוהר המרחב שנכבש ואף לא הושלט ממשל צבאי או מרכיבים ממנו במרחב שבשליטת צה"ל.⁶ אולם ההתקדמות המהירה של הכוחות לעבר מרחב ציר ביירות-דמשק ומבואות ביירות לא אפשרה להם לטהרם. למעשה, גם לאחר שכוחות צה"ל כבשו חלקים מהערים לאורך ציר החוף הם לא טוהרו, ומחבלים פלסטינים המשיכו להילחם ולפגוע בכוחות צה"ל הנעים צפונה, לעבר ביירות. בגזרה המזרחית נערכו גם הסורים, בכוחות מתוגברים, למנוע מכוחות גיס 446 להמשיך להתקדם, ובעקבות זאת הגיס נערך להגנה.

כבר בהנחיות שר הביטחון לצה"ל ביום הפסקת האש נדרשו הכוחות לשנות את שיטת פעולתם, שעד כה עיקרה הייתה התקפית, והאחריות לגזרות גאוגרפיות הייתה רק מתוך ראייה של תנועה לעבר היעדים. כעת, הנחה, לפחות בגזרה המזרחית, להגדיר גזרות אחריות ליחידות, למקם תצפיות ומוצבים (ארעיים) ולערוך סיורים במרחבים אלה כדי למנוע

4 שמעון גולן, **של"ג בלבנון: קבלת ההחלטות בפיקוד העליון במלחמת "שלום הגליל"**, תוה"ד – המחלקה להיסטוריה, משרד הביטחון – ההוצאה לאור ומודן, 2017 (להלן: גולן, **של"ג בלבנון**), עמ' 501.

5 'קווי סיום הלחימה' הוא מושג צבאי המגדיר את הקו הקדמי שהכוחות המתמרנים נדרשים להגיע אליו בשלב מסוים במבצע או בסיומו.

6 ראו לדוגמה את הפקודות שקיבלה אוגדה 91 ב'10 ביולי: "המשך טיהור צידון והשלטת ממשל צבאי במרחב מהאוויל דרומה". מובא אצל: דני אשר, **הלחימה בגזרה המערבית במלחמת "שלום הגליל" יוני 1982**, אמ"ץ-תוה"ד – המחלקה להיסטוריה, יולי 2004 (להלן: אשר, **הלחימה בגזרה המערבית**), עמ' 155.

מהסורים לכרסם בקו ה-40 ק"מ.⁷ אולם בגזרות המרכזית והמערבית המצב היה שונה. הכוחות לא ייצבו קו אלא המשיכו להתקדם לעבר כיתורה של ביירות ממזרח וממערב ב'זחילות' ולא בתנופה כפי שפעלו עד כה. בגזרות אלה נדרשו, כאמור, לאבטח את העמדות שבהן שהו כוחות צה"ל לפני שהמשיכו להתקדם, וכמובן, את הצירים מהקווים הקדמיים.

ייתכן כי עם סיום התמרון לא תוכנן המעבר להגנה באופן מספק לפי הוראות תורת הלחימה⁸ של צה"ל. נכתב בה: "כאשר המשימה הבאה של הכוח היא להתבסס להגנה, תפורט תכנית ההתבססות עוד לפני תחילת ההתקפה. התכנון יכלול... תכנון ההגנה... תכנון דילוג אמצעים להתארגנות ולהתבצרות"⁹. אומנם צה"ל היה מאומן בכך כפי שעשה לאחר הגעת הכוחות לקווי סיום התמרון במבצע ליטני, שבו עברו הכוחות למבצעי ייצוב כפי שעשו גם לאחר מלחמות קודמות, בהן מלחמת ששת הימים, אך נראה כי לא נערכו כהלכה, לא בתכנון היערכות הכוחות ולא באמצעים הנדרשים לה. לדוגמה, בסיכום אוגדה 252 למלחמת שלום הגליל בפרק ההנדסה נכתב שלשלב המגננה (כך במקור) "לא הוגדרה ברמה הפיקודית רמת ההתבצרות ומידת ההשקעה בקרקע".¹⁰ הערה זו בסיכום האוגדתי למלחמה ממחישה את היעדרן של הכנות לשלב סיום הלחימה, בייחוד בגזרה המזרחית שבה היה חשש שהצבא הסורי יתייצב מול כוחות צה"ל. אומנם בעקבות הערכת המצב של המפקדים ושל הדרג המדיני שנערכה לקראת 11 ביוני וביום זה עצמו ניתנו הנחיות מתאימות לכוחות, כגון חלוקה לגבולות גזרה, היערכות להגנה ואף חיבור לרשויות המקומיות כדי לאפשר חיים אזרחיים במרחבים שנכבשו, אך נראה שתכנון מקדים לשלב זה היה מסייע טוב יותר לביצוען.

עם ההגעה לקווי סיום לחימה יש היבט פיזי לפעולות הנדרשות במעבר להגנה, בהן הקמת ביצורים, וגם היבט מנטלי של כל המשתתפים במבצע, שבו הכוחות עוברים מתנועה להישארות במרחבים קבועים יחסית. שלב זה לא תוכנן היטב רק בהכנות למבצע זה אלא גם באימונים, במלחמות

7 שליש שר הביטחון, קד"ם שר הביטחון – סיכום – 11.6.82, 20:15 מובא אצל: גולן, של"ג בלבנון, עמ' 501.

8 המטה הכללי, תורת הקרב, כרך א', 1964, עמ' 81–82.

9 שם, עמ' 82.

10 מפקדת אוגדה 252-אג"מ, סיכום לקחי מלחמה, ספטמבר 1982, עמ' 59.

ובמבצעים קודמים וכאלה שבאו לאחר מכן. אף שיעדיו הגאוגרפיים של התמרון היו ידועים בדרגים הגבוהים, הלכה למעשה הם תוכננו רק עם ההגעה אליהם. אי-התכנון התבטא גם בכל הקשור ליכולותיו של ממשל צבאי שהיה ברור שיידרשו להן, גם לאור התכנון האופרטיבי וגם לאור תורת הלחימה של צה"ל שהטמיעה את לקחי מלחמת ששת הימים ובה עודכן ספר תורת הלחימה בנושא השלטת ממשל צבאי. חוליות מקצועיות של מערך הממשל הצבאי לא הוכנסו עם הכוחות בשלבים הראשונים, ולמעשה אלה הצטרפו באופן חפוז ולא מאורגן ימים אחדים אחרי הפסקת האש וכמה מהן אף קודם לכן, כדי לסייע בתקשורת עם האוכלוסייה האזרחית ולתת מענה לסוגיות של הקשורות לניהול החיים האזרחיים במרחב בו צה"ל שלט. מלבד יחידת הממשל של פיקוד הצפון (507) הופעלה ללבנון גם יחידת הממשל הצבאי של פיקוד הדרום (522).¹¹ עם זאת נראה שגם ההיבטים הפיזיים של הקמת הביצורים וגם השינוי המנטלי הנדרש בכל הדרגים באו לידי ביטוי הודות לגמישות ולא לתור האופייניים לצה"ל, למבנהו ולגודלו באותם הימים. היקפם הגדול של הכוחות ורמות המלאי שהיו אפשרו למפקדים להתאים את פעולות הצבא להגיע לקווי סיום התמרון.

תמרון ומבצעי אש - מבצעים להשגת יעדיו של המבצע

בימים שלאחר הפסקת האש העלו היחידות את כשירות הכוחות ואת מוכנותם לקראת משימות ההמשך. חלקן החלו אותן כבר כעבור יומיים וחלקן - מאוחר יותר, כל יחידה לפי משימתה ולפי הפקודות שקיבלה. הכוחות נערכו לאבטחתם העצמית, וכל יחידה פעלה לטהר את המרחבים שבאחריותה. לפיכך פיקוד הצפון הורה לאוגדה 162 להשלים את פתיחת הציירים בגזרתה, לאוגדה 96 (חטיבה 35) - להמשיך להתקדם בציר 'תגהוצת', לאוגדה 36 - להיות בכוננות להפעלה בגזרת גיס 446, אוגדה 91 - לטהר את המרחב מאוולי עד לגבול ולאבטח שלושה צירי תחזוקה (צירים לוגיסטיים).¹²

11 ראה לדוגמה: אליעזר בן יקיר, ישראל בו יהודה ושמעון מוניטה, 'יחידת מילואים 522 - ממשל צבאי חוץ פיקוד הדרום', 2003, עמ' 140-189.

12 פיקוד צפון-אג"ם, 'מבצע "שלג" - פקודת יום 11 יוני 82', 1982. מברק שהופץ ב־11 ביוני בשעה 09:00 בבוקר.

כדי להשיג את היעדים המערכתיים של המבצע, שעיקרם היו כיתור ביירות ממזרח ומדרום וייצוב קו מול כוחות הצבא הסורי בגזרה המזרחית, נדרשו כוחות הפיקוד להגיע למקומות גאוגרפיים שיאפשרו זאת, בעיקר בגזרות המרכזית והמערבית. בגזרה המזרחית נדרש גיס 446 לייצב קו מול הסורים, והאוגדות שפעלו תחתיו ערכו התקפות מקומיות לאחר הפסקת האש החד-צדדית שהכריז צה"ל ב-11 ביוני, כדי להשתלט על עמדות בקו שייצב הגיס כבר ביום זה. בגזרות המרכזית והמערבית נדרשו האוגדות, בעיקר 96 ו-162, להתקדם לעמדות שיאפשרו לכתר את ביירות ממזרח וממערב, בעוד אוגדה 91 מטהרת את המרחב העורפי.

הגזרה המערבית (13-26 ביוני)

התמרון לכיתור ביירות

אוגדה 96 צריכה הייתה להשלים את משימתה להגיע לכביש ביירות-דמשק כדי לנתק את הכוחות הסוריים שבביירות, כדי לחבור לכוחות הנוצריים וכדי לכתר את המחבלים (כוחות אש"ף) הנמצאים בעיר. האוגדה לחמה בשני צירים עיקריים: בציר החוף שבו פעלו חטיבות 211, גולני (1) ו-188, ובציר ההררי שממזרח לו שבו פעלו חטיבת הצנחנים הסדירה (35) שהובילה את המאמץ ואחריה חטיבות 828 ו-844. במאמץ המזרחי חברו כוחות חטיבה 35 לנוצרים בכפר בסבא בצהרי 13 ביוני ובכך היו לכוח הראשון שהגיע לקווי סיום התמרון שלו בכביש ביירות-דמשק.¹³

במאמץ העיקרי של האוגדה הצליחה ההתקפה השלישית על כפר סיל להכריע את הכוח הסורי לאחר ששתי ההתקפות הראשונות של החטיבות 211 ו-188 כשלו. את ההתקפה השלישית הובילה חטיבת גולני, ובשעות הבוקר המוקדמות של יום א', 13 ביוני, הושלם כיבוש כפר סיל והמרחב שסביבו.¹⁴ לאחר סיום הקרב התקדמה חטיבה 188 לעבר שדה התעופה של ביירות, שבו התבצרו כוחות מחבלים וכוחות סוריים, חלקם כאלה שנסוגו מכפר סיל. בד בבד עם התקדמותה של חטיבה 188 לעבר שדה התעופה ביירות הופעלו חטיבות 211, 828 ו-844 לפתיחת הצירים במרחב החוף ולטיהור המרחב משרידי אויב. ההשתלטות על 'פקק' כפר סיל, התייצבותם של כוחות אוגדה 96 בשעריה הדרומיים של ביירות והתייצבותם של כוחות

13 אשר, הלחימה בגזרה המערבית, עמ' 237.

14 שם, עמ' 285.

חטיבה 35 וחטיבה 828, שביצעה איגוף מזרחי דרך אוגדה 162, על ציר ביירות-דמשק ממזרח לעיר הביאו להשלמת הכיתור ולתחילת המצור על העיר ביירות.

מלחמת שלום הגליל לאחר שוך הקרבות. טנק מפקד חטיבה 844 בתנועה מזרחה לעבר הר הלבנון והבקאע (באדיבות דובר צה"ל).

טיהור המרחב והקרב על מחנה הפליטים עין אל-חלווה

אוגדה 91 עסקה בטיהור מרחב הלחימה שבגזרת אחריותה מאחר שהיא החזיקה את המסדרון שהוביל לעבר ביירות, אשר בצפונה פעלה אוגדה 96. במאמץ הלחימה לצפון לא טוהרו כל המרחבים, ולכן היה צורך לאתר בהם אויב ותשתיות ולהשמידם. בימים שישי ושבת, 11 ו-12 ביוני, נלחמו חטיבות 847 ו-165 במרחב עין אל-חלווה. חטיבה 939 שאבטחה את הציר המרכזי בצידון החליפה את חטיבה 847 והתייצבה בפאתים המזרחיים והדרומיים של מחנה הפליטים; חטיבה 847 התקדמה צפונה לכבוש את הפאתים המזרחיים והצפוניים של צידון, ובשעה 15:00 התייצבה במרחב הפעולה הצפוי לה. מיום למחרת סרקו יחידותיה את המרחב שבאחריותה

עד ל-17 ביוני, עת עברה למשימה בגזרה אחרת;¹⁵ חטיבה 165 שלחמה במחנה ביום שישי 11 ביוני, ניצלה את שבת, 12 ביוני, להתארגנות, ואחר הצהריים, בעקבות מידע מודיעיני, השתלטו גדוד 7003 וכוח הנדסה על מרחב בונקר הפיקוד של חטיבת הקסטל במחנה, אך לא פוצצו את הבונקר בשל הזמן הקצר שנותר עד לרדת החשכה. הבונקר פוצץ רק כיממה לאחר מכן, ב-13 ביוני, לקראת השעה 16:00. אחר הצהריים. פיצוצו התברר כזרז לנפילת המחנה בידי כוחות צה"ל. אומנם כוחות המחבלים שהיו בו המשיכו להילחם עוד כיומיים, אך מעתה לחימתם לא הייתה מאורגנת כפי שהייתה בימים הקודמים.¹⁶ ביום ב', 14 ביוני, לאחר הפצצת מחנה הפליטים עין אל-חלווה מן האוויר ולאחר הפגזתו בארטילריה תקפוהו שתי חטיבות, 939 ממזרח למערב ו-165 בחלקו הצפוני. חטיבה 165 פעלה, כאמור, בעיקר בצפונה של המחנה, וגדוד 9316 שתחת פיקודה טיהר את המרחב ופוצץ עמדות ובונקרים של האויב. מהרכסים השולטים ממזרח למחנה מערבה תקפה חטיבה 939 בשלושה צוותי קרב גדודיים, שהתבססו בעיקר על כוחות רגליים והנדסה, כדי לפוצץ עמדות אויב. הטנקים חיפו על התקדמות הכוחות מהרכסים שממזרח מבחינת זוויות הירי ומאפייני השטח הבנוי הצפוף.

האויב במחנה נלחם באומץ, וברוב המקרים לא נכנע והיה צורך להשלים לטהר את העמדות ואת הבונקרים ולפוצצם. בעקבות זאת במשך כשבעה ימים נדרשו כוחות צה"ל לפעול במרחב המחנה ובתוכו עד לכיבוש השלם. הדבר גבה קשב ממפקדת האוגדה והצריך כוחות לוחמים לא מעטים עד כדי התקפה דו-חטיבתית להשלמת כיבוש המחנה בימים 12-13 ביוני. ב-15 בחודש נפסקה הלחימה במחנה, והציר במרכזו נפתח לתנועה. עתה הסתיים המבצע ההתקפי שניהלה אוגדה 91, והיא התפנתה למבצעי ייצוב שעיקרם מימוש רכיבי ממשל צבאי, אבטחת הצירים בגזרתה כדי לאפשר להמשיך במאמץ הפיקודי לעבר ביירות וטיפול בשבויים ובשלל.¹⁷

למעשה, כיבוש מחנה הפליטים עין אל-חלווה היה מבצע אוגדתי התקפי לטיהור מרחב בעורף מרחב הלחימה הפיקודי כדי לאפשר את רציפות הפעולה של הכוחות בציר החוף וכדי להגביר את הביטחון בהעברת כוחות

15 מפקדת חטיבה 847, **שלום הגליל – מהלכים**, 7 ביולי 1982.

16 אשר, **הלחימה בגזרה המערבית**, עמ' 164.

17 שם, עמ' 167.

בציר זה. כיבוש המחנה השלים את פתיחת פקס צידון, ושלוש אוגדות פעלו במרחבו. אוגדה 96 נחתה מצפון לצידון ובודדה את הפקס מצפון תוך כדי שהיא מונעת את נסיגת המחבלים צפונה; אוגדה 36 התייצבה ממזרח ומדרום, ובד בבד עם משימות אחרות בודדה את הפקס בכיוונים אלה; ואוגדה 91 פתחה אותו במסגרת אחריותה לציר החוף במרחב זה.

מרשם קרב גדוד 9255 לטיהור מחנה הפליטים עין אל-חלווה ב-14 ביוני 1982¹⁸

הגזרה המזרחית - ייצוב הקו מול הצבא הסורי (11-12 ביוני)

כוחות גיס 446 השלימו את ההיערכות להגנה כלפי מזרח וצפון לקראת הגעתה הצפויה של דיוויזיה 3 הסורית למרחב שבו כבר היו כוחות מחטיבות 81 ו-21 וכוחות נוספים.¹⁹ אוגדה 252 התייצבה במרחב בקה-סהל אל-כניסה-ג'יבל צפחה מדרום לינטא; אוגדה 880 - במרחב תלת אבו עאמר; אוגדה 90 - במרחב כמד אל-לז וג'יב ג'ינן אחרי 'כוח ורדי',

18 שם, עמ' 166.

19 גייס 466-לשכה, **מבצע "שלום הגליל"** - מהלכי הגייס, 1 אוק' 1982, עמ' 23; אביגדור בן-גל (ינוש), "לחימת הגיס בגזרה המזרחית", **מערכות** 413, יולי 2007, עמ' 50-51.

בסיוע חטיבה 623, כבש את האחרון. לאחר שיחידותיו הוכפפו לאוגדה, הוא פורק; 'כוח יוסי' נערך ממערב לליטני במרחב ממערב לג'וב ג'ינן ובמנצורה ממערב לע'זה.²⁰ מכניסתה של הפסקת האש לתוקף ב-11 ביוני הונחו הכוחות לפתוח באש רק אם תיפתח אש סורית לעברם. ב-12 בחודש באוגדה 252 נערכו 'התקדמויות מקומיות', ובמסגרתן השלימה חטיבה 401 את פתיחת ציר 'טולוס' ותפסה את אזור ג'בל א'צפחא, וחטיבה 7 השתלטה על ג'בל אל-ביידה ועל שעב אל-מעצרה.²¹ גם בגזרת אוגדה 880 היו 'התקדמויות מקומיות', ועיקרן השתלטות על השטחים שמהם יהיה אפשר להגן טוב יותר מפני הכוחות הסוריים ולהיות מוכנים למקרה של התחדשות הלחימה וההתקפה של דיוויזיה 3 הסורית.²² ככלל, הסורים שמרו על הפסקת האש, אך אפשרו ואף תמכו בפעילות המחבלים נגד כוחות צה"ל מגזרתם. הכוחות בגזרה זו שינו את אופן פעולתם ממוכנות להתמודדות עם צבא סדיר, סורי, לפעולה המתאימה לבט"ש, ובין השאר, הקימו מוצבים ארעיים, ערכו תצפיות וסיורים²³ וניהלו שגרת בט"ש כפי שהייתה מוכרת מהפעילות בגבולות טרם המלחמה.

מבצע אוגדתי - ה'זחילות' אל כביש ביירות-דמשק (20-25 ביוני)

עד 20 ביוני נותרו כוחות אוגדה 162 במרחב שמדרום לעין דארה ולא-עזוניה. בימי ההמתנה פעלו כוחותיה לטהר את המרחב העורפי מכוחות מחבלים ולפנות מצבורי אמצעי לחימה, בעיקר לאורך הצירים שבהם

20 אלחנן אורן, גיס 446 בלחימה בגזרה המזרחית במבצע של"ג, 6-11 ביוני 1982, אג"ם-תוה"ד - מחלקת היסטוריה, יוני 1995, עמ' 163-166; אג"ם-מה"ד-מחלקת היסטוריה, לחימת הלילה של צה"ל בבקאע ובהר הלבנון במלחמת של"ג (6-11 ביוני 1982), אפריל 1990, עמ' 41 (מפה).

21 אוגדה 252-אג"ם, סיכום לקחי מלחמת "שלום הגליל", מאי 1983.

22 אוגדה 880-אג"ם, מבצע "שלום הגליל" - סיכום הלקחים במבצע, אוגוסט 1982, עמ' 7.

23 פעילות של תצפית ושל סיור (תו"ס) הייתה מוכרת לכוחות שערכו פעילות בט"ש לפני המלחמה ולאחריה ועד לנסיגה מדרום לבנון במאי 2000, או לפחות עד לשנת 1997 שבה הופסקה פעילות זו באופן לא-רשמי לאחר שקצין צה"ל נהרג מירי מרגמות של חזבאללה במהלך תו"ס יום בגזרה המרכזית בדרום לבנון.

התקדמו.²⁴ בד בבד השתלטו על שטחים קרובים כדי לקדם את הגעתם לכביש ביירות-דמשק.²⁵ ב-18 בחודש מסר אלוף פיקוד הצפון אמיר דרורי פקודת התראה²⁶ לאוגדה להיערך להתקדמות צפונה, תוך הימנעות ממגע עם האויב (הסורי). כך יערכו 'כרסום' (מילה שחזרה על עצמה בעל-פה ובמסמכים שונים) ויתפסו שטחים שולטים שיאפשרו לשלוט על ציר ביירות-דמשק. כוונתו הייתה לקדם את הכוחות לעבר ציר זה בלי להפר את הפסקת האש. מהלך זה נדרש כדי לאפשר לצה"ל לשלוט על התנועה בכביש ביירות-דמשק אם כוחות צה"ל ייאלצו לסגת מפאתי ביירות. שיטת הפעולה ההתחלתית הייתה לקדם כוחות חי"ר בלילה, ואליהם יחברו כוחות שריון למחרת לנוכח הלקחים מהקרבות הקודמים, אם כי לעיתים בפועל היו אלה גדודי הטנקים שהובילו את הלחימה. האוגדה כמעט שלא קיבלה סיוע ממטוסי קרב בשל הצורך לשמור על 'הפסקת האש' עם הסורים. עם זאת מדי פעם קיבלה סיוע אש בעיקר כדי לתקוף סוללות ארטילריה סוריות שירו על כוחותיה. במרחב פעולתה היו ערוכים כוחות לא גדולים של מחבלים וכן כוחות קדומניים סוריים, חלקם מחטיבה 51 ומהחטיבה המשוריינת הסורית 62, כולל פלוגות קומנדו שנערכו בעיקר בתוך הכפרים. אומנם האויב לא נערך בכוחות גדולים, אך ללחימה בשטח הררי, לאורך הצירים ובתוך הכפרים די היה בכוחות מועטים כדי להשהות את כוחות האוגדה המתקדמים וכדי לקיים הגנה יעילה, בעיקר בתוך הכפרים כפי שעשו קודם לכן בעין זחלתא.²⁷

ב-20 ביוני בשעות הערב החלו כוחות האוגדה ב'זחילות', שתוכננו לעבר עין אל-חילזון ולעבר כפר עמי, אך הם נתקלו בקשיי התקדמות. עד שעות

24 מפקדת אוגדה 162, **יומן מבצעים בקדמית**, 1982 (להלן: מפקדת אוגדה 162, **יומן מבצעים בקדמית**), עמ' 3-12; מפקדת אוגדה 162, **יומן האזנה (מבצעים)**, אוגוסט 1982 (להלן: מפקדת אוגדה 162, **יומן האזנה**), עמ' 10-19; מה"ד היסטוריה, **תחקיר סגן מפקד אוגדה 162**, 3 ביולי 1984 (להלן: מה"ד היסטוריה, **תחקיר סגן מפקד אוגדה 162**), עמ' 19; גדי יעקב, **מלחמת שלום הגליל - לחימת אוגדה 162**, ניתוח אירוע, הקורס לפיקוד ולמטה כללי, 1991 (להלן: יעקב, **מלחמת שלום הגליל**), עמ' 63.

25 מה"ד היסטוריה, **תחקיר סגן מפקד אוגדה 162**, עמ' 18-19.

26 אלוף הפיקוד נפגש עם מפקד האוגדה (ללא מטה האוגדה) יום קודם לכן, ב-17 ביוני בשעה 14:30 בערך, ונראה שכבר אז מסר לו פקודת התראה. ראו: מפקדת אוגדה 162, **יומן האזנה**, עמ' 19. סגן מפקד האוגדה מסר שהפקודה הרשמית הועברה ב-19 ביוני ותיאר אותה כ'פקודת זחילה'. מה"ד היסטוריה, **תחקיר סגן מפקד אוגדה 162**, עמ' 19.

27 גדי יעקב, **מלחמת שלום הגליל - לחימת אוגדה 162**, ניתוח אירוע, הקורס לפיקוד ולמטה כללי, 1991 (להלן: יעקב, **מלחמת שלום הגליל**), עמ' 63-68.

הערב התקדמה חטיבה 500 מערבה אל אזור מזרעת א־נהר, ובשעה 18:00 לערך החלה לנוע לכיוון צפון-מערב. במהלך התנועה השתדלו הכוחות שלא לנוע על צירים ראשיים. התנועה נערכה בשני נתיבים: גדוד 9263 מחטיבת צנחנים 939 נע לעבר רויסת א־נעמן, וגדוד 195 - לעבר כפר ניס ומגדל מעוּש. עד שעות הבוקר הגיע גדוד 9263 אל מצפון לכפר רשמיא, ומאוחר יותר המשיך לעבר רויסת א־נעמן, ואלה הגיע בשעה 11:45.²⁸

במהלך תנועת גדוד 195 קרס הציר לאחר מעבר מפקד הגדוד ופלוגה אחת, ושאר הכוח נאלץ לשוב על עקבותיו לעמדות שמהן יצא כמה שעות קודם לכן.²⁹ בשעות הבוקר המוקדמות הוכשרו הצירים עבור חבירת הטנקים לכוחות החי"ר שהתקדמו בלילה ובבוקר. לקראת הערב את גדוד 9263 החליף גדוד מוקטן 466 מחטיבת צנחנים מילואים 525 שחבר לחטיבה עם הגעתו מהגזרה המזרחית.³⁰ בבוקר למחרת עזב גדוד 9263 את חטיבה 500, שב לארץ והשתחרר.³¹

ב־22 ביוני בשעה 03:30 החלו להתקדם למרחב הכפר מנצוריה. התנועה לעברו נערכה כקרב התקדמות לנוכח מאפייני השטח והשליטה של הרכסים על הציר שבו התקדמו הכוחות המשוריינים. השיטה הייתה לחפות על טנקים שלעבר הרכסים השולטים, ולאחר מכן כוחות החי"ר מגדודים 932 ו־466 ופלוגות החי"ר, שהיו חלק מצוותי הקרב של גדודי הטנקים, יכבשו שטחים אלה. לקראת צהרי היום לא הצליח גדוד 466 שספג נפגעים רבים, בהם אחד ממפקדי הפלוגות, לכבוש את 'המסולעת' שנמצאה מדרום-מערב למנצוריה. 'המסולעת' הייתה כיפה שבה הוקמו ביצורים, וכך התאפשר לכוח הסורי שהגן עליה למנוע לזמן מה את כיבושה.³² מפקד החטיבה החליט להעביר את המשימה לגדוד 430 אשר בעקבותיו ינוע גדוד 932 כדי לטהר את העמדות ב'מסולעת'. לאחר שהסתיימה הפגזתה, מעט לפני השעה 15:30, וכאשר גדוד 195 מחפה מעמדות מדרום לציר ולימסולעת',

28 שם, עמ' 68-69.

29 שם, עמ' 69-70.

30 אבירם ברקאי, **אנחנו על השחור, סיפורה של חטיבה 500 במבצע שלום הגליל**, חבל מודיעין: כנרת זמורה-ביתן, 2016 (להלן: ברקאי, **אנחנו על השחור**), עמ' 354, 358; מה"ד היסטוריה, **תחקיר סגן מפקד אוגדה 162**, עמ' 22.

31 יעקב, **מלחמת שלום הגליל**, עמ' 70. ב-12 בדצמבר 1982 נהרג מפקד גדוד 9263, סא"ל משה סלע, במבואות כאמד א-לוז שבלבנון.

32 מה"ד היסטוריה, **תחקיר סגן מפקד אוגדה 162**, עמ' 23-24.

יצא גדוד 430 להתקפה, ועד השעה 17:00 כבשוה גדוד 430 וגדוד 932 שנע אחריהם ושטיהר את תעלות ואת עמדות הלחימה. לאחר כיבוש 'המסולעת' המשיך גדוד 430 צפונה והתייצב בעמדות השולטות לעבר מנצוריה, ומאחר יותר הצטרף גדוד 466 אליו.³³

חטיבה 609 - שעם פרוץ הלחימה כבר הספיקה להגן ברמת הגולן ובהמשך סרקה את המרחב בגזרת דאמור וטיהרה יעדי מחבלים - הוכפפה לאוגדה 162 שבגזרה המזרחית וחברה אליה בשעות הלילה המאוחרות של 21 ביוני. מייד עם הגעת כוחות החטיבה, בהם גדוד 9203 והיחידות החטיבתיות, קיבל מפקד החטיבה משימה להשתלט על מרחב בסרין-בתתר, ולשם כך הוכפף לו גדוד 532 שעד כה פעל תחת חטיבה 500. בד בבד עם לחימת חטיבה 500 על מנצוריה התקדמו כוחות חטיבה 609 ממזרח, ובשעה 18:30 התייצבו במרחב הכפר בסרין-בתתר.³⁴

בבוקר 23 ביוני התגלו כוחות סוריים שנעו דרומה לכיוון בתלון ומנצוריה. אלה הופגזו בארטילריה כדי למנוע מהם להגיע למנצוריה וכדי להפסיק את הירי שלהם על כוחות האוגדה.³⁵ כוח סורי נוסף, שלקראת השעה 12:00 ניסה לתקוף את המרחב שבו שהו כוחות חטיבה 609, נהדף.³⁶ במהלך היום חבר גדוד 13 לחטיבה 609, תספק את גדוד 9203 בציווד רפואי (צר"פ) וכבש את שקיף בתלון בשעה 20:00 בערך ואת הגבעה שמצפון לו ('אדום 5113') לקראת השעה 23:00. בהמשך עסק הגדוד בפתיחת ציר 'אהרונסון'. בצהרי היום ביקר הרמטכ"ל בחפ"ק האוגדתי שהתמקם במרחב 'המסולעת', ובמהלך הביקור ולאחריהם הופגזו הכוחות. חלקם נפגעו, וחלקם נהרגו. הרמטכ"ל הבין את החיכוך שבלחימת האוגדה, אך בד בבד הבין שהסורים אכן לא נגררים ללחימה עזה, וכי ההיגיון ושיטת הפעולה של האוגדה מתאימים למטרות שהוגדרו. בשעות אחר הצהריים, עם ההבנה שהסורים נסוגים ממנצוריה לאחר שזו הופגזה בידי כוחות האגד הארטילרי של האוגדה, נכנסו גדודי החי"ר 466 ו-932 אליה וכבשוה ללא קרב. לצד אירועי הלחימה תכננו הכוחות לכבוש את בחמדון ולאחר מכן להיערך להגנה

33 ברקאי, **אנחנו על השחור**, עמ' 374-386.

34 יעקב, **מלחמת שלום הגליל**, עמ' 70-71; מה"ד היסטוריה, **תחקיר סגן מפקד אוגדה 162**, עמ' 23-22.

35 יעקב, **מלחמת שלום הגליל**, עמ' 74.

36 מפקדת אוגדה 162, **יומן האזנה**, עמ' 23; יעקב, **מלחמת שלום הגליל**, עמ' 75.

על ציר ביירות-דמשק. למשימה המתוכננת לאוגדה הוכפפה גם חטיבת גולני, מוקטנת, וכעת תחת מפקדת האוגדה פעלו שלוש מפקדות חטיבה: חטיבה 500, ובה גדודים 430, 195, 466 ו-601; חטיבה 609, ובה גדודים 532, 9203, פלס"ר, פלחה"ן ופלנ"ט מוקטן; וחטיבת גולני, ובה גדודים 51 ו-13, ולעיתים הוכפף זה האחרון לחטיבה 500.³⁷ מעבר לכוחות אלה פעלו 'כוח טומי' וגדוד 433 בעורף מרחב הלחימה האוגדתי, במרחב נבע אצפעה. ב-23 ביוני בשעה 23:00 היו הכוחות הקדומניים של האוגדה פרוסים כך: גדודים 430 ו-932 בגזרה שמשקיף בתלון עד 'אדום 3105'; גדודים 466 ו-195 מאל-מנצוריה עד נ"ג 1107; גדוד 13 שהיה תחת חטיבה 609 נערך בשקיף בתלון באזור נ"ג 1209 ובאזור 'אדום 5113'; גדוד 532 בנ"ג 1243; וגדוד 9203 מחטיבה 609 בין כפר שאנאי לעין אל-חילזון באזור נ"ג 1094.³⁸ בשעות הערב חברה חטיבת גולני לאוגדה, והיא השתלטה על מרחב הכפר שאנאי.

בבוקר 24 ביוני, בשעה 06:30, נצפו כוחות סוריים נסוגים מבחמדון, ומפקד חטיבה 609 החל לקדם את כוחותיו על הציר המוביל לרויסת צופר, ואלה התייצבו מצפון לעין אל-חילזון. בעקבות ההבנה שישנה הזדמנות להשלים את ההשתלטות על כביש ביירות-דמשק במרחב אוגדה 162, הנחה הרמטכ"ל לתכנן התקפה דו-אוגדתית לעבר כביש ביירות-דמשק כך שאוגדה 162 תכבוש את בחמדון ותפתח את הציר עד לדהור אל-עבדיה מערבה, ואילו אוגדה 96, בסיוע חטיבה 828, תכבוש את עאליי ואת סוק אל-ערב. אוגדה 162 תכננה שחטיבת גולני תתקדם צפונה ותשלוט על כביש ביירות-דמשק מג'יבל א-רציף (גדוד 13) וממקלעת דבעה (גדוד 51), ובעקבותיה תשתלט חטיבה 500 על המרחב שבין רויסת צופר לבחמדון. מהצהריים התקדמו כוחות חטיבה 500 לעבר כביש ביירות-דמשק. גדוד 195 הוביל את התנועה, והודות להפגזת הרכסים השולטים על כביש ביירות-דמשק התאפשר לכוחותיו להתקדם מהר. כמה דקות אחרי השעה 18:00 התייצבו הכוחות הראשונים של גדוד 195 על כביש ביירות-דמשק, וכך הושג היעד המערכתי בגזרה המרכזית. למרחב התקדמו שאר כוחות החטיבה ונערכו להגנה בשטחים השולטים על הכביש ולהתארגנות לקראת המשך לחימה. כך עשו גם כוחות חטיבת גולני שהתקדמו עם כוחות חטיבה 500 ולעיתים ממש בתוכם. חטיבת גולני, שבשלב זה פיקדה על גדוד 532 שקודם לכן הוכפף

37 מה"ד היסטוריה, **תחקיר סגן מפקד אוגדה 162**, עמ' 25.

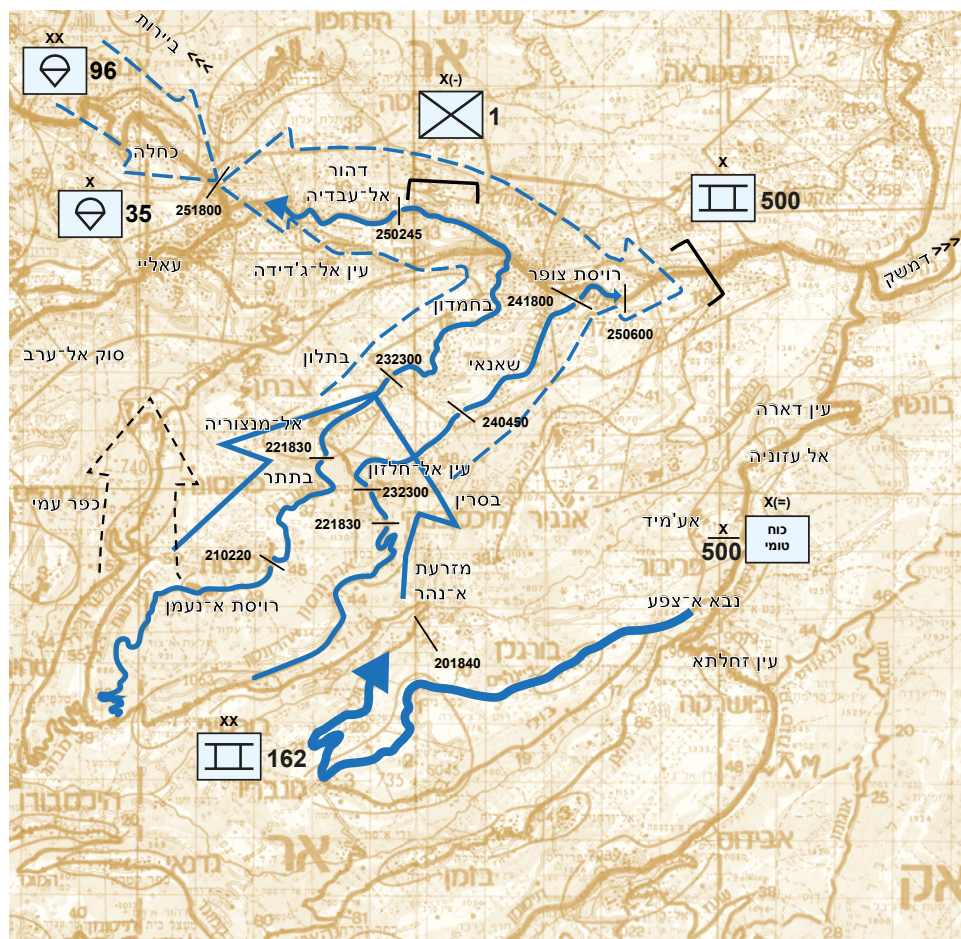
38 גולן, **של"ג בלבנון**, עמ' 516.

לחטיבה 609, התקדמה בשעות הערב לציר ביירות-דמשק ('מוש') ופנתה מערבה עד למרחב מתג 13 על הציר סמוך לנ"ג 1100, וממנו ניתן לשלוט היטב על התנועה בציר.³⁹

אחר חצות, בליל 24-25 ביוני, הרחיבה אוגדה 162 את השתלטותה על כביש ביירות-דמשק מרויסת א־צופר במזרח עד דהור אל־עבדיה במערב. חטיבת גולני נעה צפונה וקידמה את גדוד 13 עד לצומת דהור אל־עבדיה, ובהמשך - מזרחה לעבר פאתי העיירה בחמדון. חטיבה 828 כבשה את המרחב שממערב לדהור אל־עבדיה ואת הכפר עין א־ג'דידה, מדרום־מערב לו. חטיבה 500 הרחיבה את השליטה מבחמדון מזרחה, עד כק"מ ממזרח לרויסת א־צופר. חטיבה 609 טיהרה את הכפרים עין אל־חילזון ובתת ופתחה את הצירים צפונה למעבר כוחות נוספים. בד בבד עם פעילות כוחות אוגדה 162 קידמה אוגדה 96 את כוחותיה מזרחה. חטיבה 35 התקדמה עד העיירה עאליי, תוך השתלטות על הכפר כחלה בסיוע של הכוחות הנוצריים. בשעה 18:00 חברו האוגדות 162 ו־96 אליה, ובכך הושלמה ההשתלטות על כביש ביירות-דמשק, מפאתי ביירות המזרחיים עד רויסת א־צופר בגזרה המרכזית.⁴⁰

39 מפקדת אוגדה 162, **יומן מבצעים בקדמית**, עמ' 18-20; מפקדת אוגדה 162, **יומן האזנה**, עמ' 25-26; מה"ד היסטוריה, **תחקיר סגן מפקד אוגדה 162**, עמ' 28-29; יעקב, **מלחמת שלום הגליל**, עמ' 77.

40 גולן, **של"ג בלבנון**, עמ' 521-522; מפקדת אוגדה 162, **יומן מבצעים בקדמית**, עמ' 20-21; מפקדת אוגדה 162, **יומן האזנה**, עמ' 26-28; מה"ד היסטוריה, **תחקיר סגן מפקד אוגדה 162**, עמ' 29; יעקב, **מלחמת שלום הגליל**, עמ' 77.

מרשם קרב 20-25 ביוני⁴¹

ארגון הסד"כ בלבנון - מבינים שפה כדאי להישאר, בינתיים... (20-23 ביוני)

בפיקוד הצפון, במטה הכללי ובממשלה מכינים את המשכו של המבצע הצבאי 'שלום הגליל' בלבנון, ומבינים שטרם השיג את מטרותיו. בשיבת קציני האג"ם בפיקוד הצפון שנערכה ב־19 ביוני הנחה דוד אגמון, קצין אג"ם הפיקוד, לארגן את הסד"כ כדי להחליף יחידות בתוך שטח לבנון,

41 מאור לוי (עורך), **מלחמת שלום הגליל - מפות ומבצעים**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2022 (להלן: לוי, **מלחמת שלום הגליל - מפות ומבצעים**), עמ' 163.

לשחרר יחידות מילואים ולהחליפן באחרות. השינויים הללו אמורים היו להיערך תוך כדי לחימתן של אוגדות 162 ו-96 להשלמת כיתור ביירות ממזרח ולהשגת שליטה על ציר ביירות-דמשק. פיקוד הצפון פרסם פקודת תעסוקה מבצעית שתחילתה ב־23 ביוני 1982. בסעיף הכוונה נכתב: "פיקוד צפון ייערך למגננה לאורך הקווים הקדמיים החדשים אשר נוצרו עקב מבצע 'שלגי'. במקביל הכוחות שבשטח יבצעו פעילות בט"ש בגזרותיהם לצורך איתור ומניעת פעילות פח"ע באזור זה. הפיקוד יהיה בכוננות להמשך מתקפה לפי פקודה"⁴². בפקודה הוגדר הסד"כ בכל גזרה: בגזרת הבקאע - גיס 446 בהרכב שתי מפקדות אוגדה, חמש חטיבות שריון, חטיבת חי"ר, גדוד נ"ט, שני גדודי הנדסה, שתי מפקדות אגד ארטילרי, שישה גדודי ארטילריה בינוניים (155 מ"מ), שני גדודי ארטילריה כבדה (175 מ"מ) וגדוד נ"מ; בגזרה מרכזית - אוגדה 162 בהרכב חטיבת שריון, שני גדודי חי"ר, מפקדת אגד ארטילרי, שלושה גדודי ארטילריה בינוניים (155 מ"מ), שני גדודי ארטילריה כבדה (175 מ"מ), גדוד הנדסה וגדוד נ"מ; בגזרת ביירות - אוגדה 96 בהרכב שתי חטיבות חי"ר, חטיבת שריון, גדוד ארטילרי בינוני (155 מ"מ), סוללת מרגמות כבדות (160 מ"מ) וסוללת נ"מ; בגזרת דאמור - אוגדה 36 בהרכב חטיבת שריון, שתי חטיבות חי"ר, מפקדת אגד ארטילרי, שני גדודי ארטילריה בינוניים (155 מ"מ), גדוד הנדסה, מפקדת גדוד וסוללת נ"מ;⁴³ בגזרת דאמור-אד"ל (אזור דרום לבנון) - אוגדה 91 בהרכב חטיבת חי"ר, שתי חטיבות מרחביות (חטמ"ר), שלושה גדודי חי"ר, גדוד שריון, מפקדת אגד ארטילרי, גדוד ארטילריה בינוני (155 מ"מ), שלוש פלוגות מג"ב, גדוד אבטחת מכלאות שבויים ומחנה מעצר אנצאר, גדוד הנדסה, סוללת נ"מ ומפקדת אד"ל; בגזרת רמת הגולן - אוגדת מילואים (49 לימים 'עוצבת הבשן') בהרכב שתי חטיבות שריון, חטיבת חי"ר, מפקדת אגד ארטילרי, שלושה גדודי ארטילריה בינוניים (155 מ"מ), פלוגת הנדסה וגדוד נ"מ.⁴⁴

בשבוע זה, שתחילתו ב־20 ביוני (יום א'), החלו חלק מחטיבות המילואים לעזוב את המרחבים שבהם פעלו בלבנון ולחזור לימ"ח (יחידת מחסני חירום) הן כדי לשחרר סד"כ מילואים שלא נדרש כעת ללחימה מעבר לצורכי

42 מפקדת פיקוד צפון-אג"ם, **פקודת תע"ם והיערכות בלבנון החל מ-23 יוני 82**, 18 ביוני 1982 (להלן: מפקדת פיקוד צפון-אג"ם, **פקודת תע"ם והיערכות בלבנון**).

43 מפקדת אוגדה 36, **פקודת תע"ם והיערכות יחידות האוגדה**, 21 ביוני 1982.

44 מפקדת פיקוד צפון-אג"ם, **פקודת תע"ם והיערכות בלבנון**.

בט"ש וללחימה הלא עצימה יחסית שנערכה בעיקר בגזרה המרכזית לעבר כביש ביירות-דמשק והן כדי לאפשר אורך נשימה מבחינת היכולת לגייס סד"כ לתעסוקה המבצעית לצורכי בט"ש ככל שצה"ל יישאר בלבנון. מאחר שלדרג המדיני ובוודאי לדרג הצבאי לא היה ידוע מתי יושגו יעדי המבצע, הצבא נדרש להיערך לכך שההימצאות של הכוחות בלבנון עשויה להיות ארוכה, ולכן יש לנהל את משאב כוח האדם, בעיקר את כוחות המילואים. כך, במהלך השבוע של 20 ביוני, שוחררו חטיבות המילואים 399,⁴⁵ 166 (לימים חטיבה 4), 810, 767 (לימים חטיבה 130), 673 (לימים חטיבה 179), 943, 514 (לימים חטיבה 205), 165 (לימים חטיבה 2), 847, 645, 409 (לימים חטיבה 551) ו-844. כמו כן חטיבה 460 חזרה עם גדודי בה"ד⁴⁶ ועם פלוגות בא"ח (בסיס אימון חטיבת) גולני לשגרת ההכשרה. במסגרת שחרור חטיבות השריון והחי"ר במילואים (לצד השארת אחרות בלבנון) שוחררו גם יחידות ארטילריה במילואים מאגדים 219 ו-209. בפקודה⁴⁷ נקבע שעד 14 ביולי 1982 ימשיכו יחידות המילואים לשרת במילואים במסגרת התעסוקה המבצעית בלבנון, ומחזור המילואים שיחליפם, ככל שזה יידרש, יגויס ב-11 בחודש כדי לבצע את ההכנות הנדרשות. בפקודה נקבע גם המחזור הבא של תחלופת המילואים: ב-8 באוגוסט יגויס הסד"כ המחליף, וב-11 בו יחליף את היחידות שיידרש לשחרר. בפקודה לא נקבע מחזור נוסף והודגש כי תעסוקתו תסתיים ב-8 בספטמבר. אולם בפקודות הבאות נקבעו מחזורים נוספים, שכן כוחות צה"ל נותרו בלבנון.

הסד"כ של גדודי השריון והרגלים בלבנון,

14 ביוני - 29 בספטמבר⁴⁸

ייצוב הקו בלבנון מ-26 ביוני והמעבר להגיון בט"ש

"התוכנית העיקרית שעליה נדבר, זה כל ההיערכות המחודשת, וההנחיות לפעילות בט"ש, לראות איך אנחנו מיישרים קו ונכנסים למערכת של בט"ש מסודר... אנחנו מדברים על כניסה להיערכות בט"ש, או לתע"מ החל

45 החטיבה, בכפוף לאוגדה 90, לחמה בקרב סולטאן יעקוב.

46 חטיבת בה"ד 1 תופעל שוב בגזרת לבנון בפעולה בביירות.

47 מפקדת פיקוד צפון-אג"ם, פקודת תע"ם והיערכות בלבנון החל מ-23 יוני 82, 18 ביוני 1982; מה"ד היסטוריה, מלחמת "שלום הגליל" - כנס קציני אג"ם בפיקוד צפון (נערך ב-19.6.1982), 29 בדצמבר 1982 (להלן: מה"ד היסטוריה, מלחמת "שלום הגליל" - כנס קציני אג"ם).

48 לוי, מלחמת שלום הגליל - מפות ומבצעים, עמ' 167.

מה-23 לחודש, כאשר עד ה-23 לחודש אנחנו צריכים להתארגן בהיערכות הזו, כאשר אוגדה 36 נשארת בגזרה שלה... אוגדה 96 על גזרת ביירות כמו היום... אוגדה 162 כמו היום בגזרתה, מרחב גייס 446 כמו היום... אוגדה 91... כרגע בגזרתה עד לקו הסגול".⁴⁹ כך פתחו קצין האג"ם והקמב"ץ שבפיקוד הצפון את ישיבת קציני האג"ם שנועדה לעדכן את קציני האג"ם של היחידות הכפופות לפיקוד בתמונת המצב ובהנחיות להמשך הפעילות בלבנון כפי שאלה נכתבו בפקודה⁵⁰ שפרסם אג"ם הפיקוד יום קודם לכן.

לאחר שחרור יותר מעשר חטיבות שריון וח"ר מילואים מלבנון וחלק מיחידות ההכשרה הסדירות ולאחר התייצבות אוגדות 162 ו-96 בפאתי ביירות ועל כביש ביירות-דמשק ניתן לומר שכעת רוב הסד"כ עסק בפעולות בט"ש שלאחר מלחמה. הללו כבר נערכו בעורף הכוחות הקדמיים, ככל שכוחות צה"ל התקדמו לעבר קווי סיום התמרון, ונדרש לטהר את המרחבים שנכבשו הן כדי למגר את כוחות המחבלים שנותרו בהם והן כדי להגן על הכוחות המנהלתיים והלוחמים שנעו בצירים.⁵¹ עיקר הפעולות כללו סריקות, מעצרים, הכשרת צירים, אבטחתם ופתיחתם למעבר כוחות מנהלה ולוחמים וכן הצבת מחסומים כדי לשלוט על התנועות במרחב שבאחריות צה"ל. בד בבד פעלה מפקדת אד"ל,⁵² עם יחידות הממשל הצבאי ועם שירות הביטחון הכללי שהחלו לפעול בלבנון, מול האוכלוסייה האזרחית בלבנון ומול גורמי ממשל מקומיים שונים.

בגזרה המזרחית שמרו הסורים על הפסקת האש, אך לא מנעו פעילות מחבלים בגזרתם ואף תמכו בה באופן פעיל. המחבלים בגזרה זו פעלו ללא לאות בניסיון לחדור לתוך השטח שהחזיקו כוחותינו ולפגוע בכוחות השוהים והנעים הן על ידי הנחת מוקשים ומטענים והן על ידי תקיפה

49 מה"ד היסטוריה, **מלחמת "שלום הגליל" – כנס קציני אג"ם**, עמ' 1.

50 מפקדת פיקוד צפון-אג"ם, **פקודת תע"ם והיערכות בלבנון החל מ-23 יוני 82**, 18 ביוני 1982.

51 ראה לדוגמה: מה"ד היסטוריה, **תחקיר סגן מפקד אוגדה 162**, עמ' 30.

52 יחידת אד"ל הוקמה בסוף שנות השבעים על יסוד התארגנויות קודמות שלפני מבצע ליטני. לאחר מבצע זה הורחבה פעילותה, וזו היוותה בסיס לארגונה של מפקדת היחידה לקישור ללבנון (יק"ל) אחרי סיומה של מלחמת שלום הגליל, והיא פורקה לאחר הנסיגה מלבנון בשנת 2000. על סקירת ראשיתה של אד"ל ראו: ארז מייזל, "תקופת מעבר – מיזם הסיוע לתושבי דרום לבנון (מרס-נובמבר 1976)", **בין הקטבים** 1, 2014, עמ' 97-156.

באש נק"ל ופצצות אר-פי-גי של הכוחות במוצבים, בעמדות השונות ובתנועה.⁵³ פעולות אלה נערכו גם בשאר הגזרות, ורובן כווננו לעבר כוחות שהיו בתנועה בצירים, שכן קל יותר להפתיעם ולפגוע בהם מלתקוף עמדות ומוצבים שבהם הכוחות ערוכים היטב למצבים כאלה. המחבלים הרבו להפעיל אש מרגמות, מטל"רים ותותחים לעבר כוחות צה"ל ששהו במוצבים ולעבר ריכוזי כוחות גדולים, בהם שדה התעופה של ביירות. מאש תלולת מסלול זו לצה"ל היו נפגעים רבים בשל היעדר מיגון מספק, אף שכל העת עסקו הכוחות בהקמת ביצורים ומחסות לכוחות, אך לא היה בכך כדי למנוע את הפגיעות אלא רק לצמצמן. משלמדו המחבלים את הצירים שבהם כוחות צה"ל נעים, לא רק שהציבו להם מארבים של נק"ל ושל מטולי אר-פי-גי, אלא אף הניחו מוקשים ומטענים.⁵⁴ אלה ושאר סוגי הפיגועים הסבו נפגעים לצה"ל, ובהם מפקדים מדרג מ"מ עד מג"ד.⁵⁵ בפעילות מול המחבלים, בעיקר בגזרה המזרחית, ניסו שלא להתחכך בכוחות הסוריים, למעט במקרים שבהם היו הסורים הראשונים לפתוח באש או כפי שנעשה במבצע 'טרף', שבו פתח צה"ל בלחימה בהם כדי להרתיעם מלתמוך במחבלים שפעלו מגזרתם.

מצבת הנפגעים מציגה את עוצמת הלחימה בבט"ש בתקופה זו של לאחר מלחמה שבה לא טוהר כל השטח שנכבש וטרם מוגרו המחבלים מהשטח שבו שלט צה"ל. עם זאת היא משקפת גם את המבצעים ההתקפיים המוגבלים, בהם כיבוש מערב ביירות באמצע ספטמבר. לכך יש להוסיף את 'גרף הלמידה' של הכוחות האופייני לכל לחימה ובעיקר במעבר בין מצבים, ממבצעים התקפיים למבצעים הגנתיים ולמבצעי ייצוב. במהלך הסתגלות הכוחות למצב החדש - לבט"ש ולתנאים ולמאפיינים הייחודיים שלו בלבנון השונים ממה שהכירו בגבולות ובשטחי עזה, יהודה ושומרון - בדרך כלל לאויב יש הצלחות רבות, ולכוחותינו - נפגעים. ככל שהסתגלות משתפרת, כמות ההצלחות של האויב קטנה, וכך כמות

53 אוגדה 880-אג"ם, **מבצע "שלום הגליל"** - סיכום הלקחים במבצע אוגדה 880, אוגוסט 1982; מה"ד-היסטוריה - ענף סיקור הבט"ש, **דו"ח בט"ש יולי 1982**, ללא ציון שנה (להלן: מה"ד-היסטוריה, **דו"ח בט"ש יולי 1982**).

54 שם.

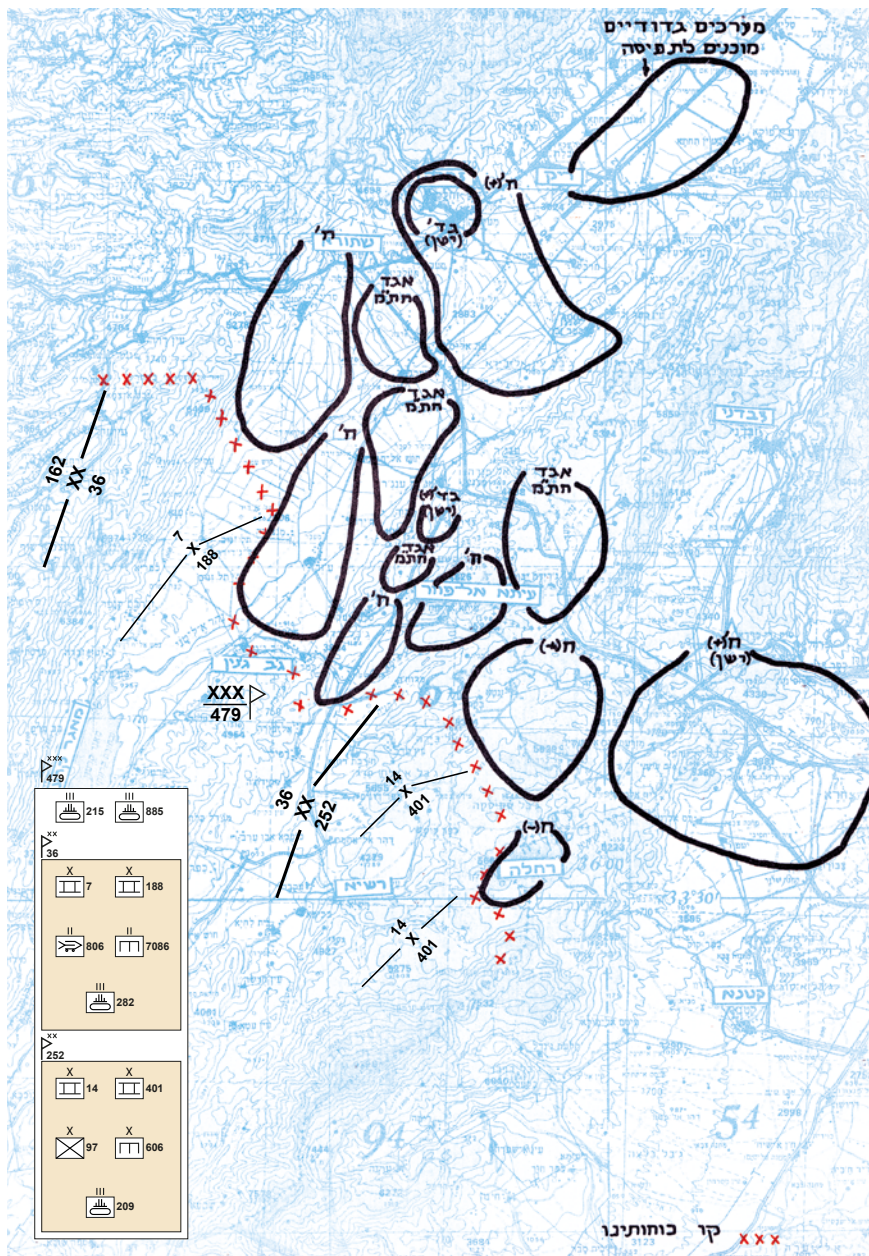
55 ראו לדוגמה את נפילתו של מג"ד 9263, סא"ל משה סלע, מעליית רכב על מוקש סמוך לכמד א' לוז בגזרה המזרחית ב־21 בדצמבר 1982. באירוע נהרגו שני חיילים נוספים, ושניים אחרים נפצעו. ראו: מה"ד-היסטוריה, **דו"ח בט"ש יולי 1982**.

הנפגעים לכוחותינו פוחדת. כמובן, יש להוסיף את השפעת ההחלפה של הכוחות בבט"ש, המייצרת גם היא 'גרף למידה' ו'מחיר כניסה' המבוטאים בדרך כלל בעליית כמות הנפגעים בימים הראשונים לתעסוקה המבצעית בבט"ש. התקופה שמאמצע יוני עד לסוף ספטמבר משלבת גם מבצעים התקפיים לכיבוש שטח ולטיהור מרחבים שנכבשו, לרבות מבצעי בט"ש, וקשה להבחין בגורמים לכמות הנפגעים הקשורה במבצעים אלה, מעבר לעדויות החבויות בסיכומי היחידות. כאמור, המחבלים ניהלו מלחמת גרילה בצה"ל, ועם הזמן אליהם הצטרפו ארגונים נוספים אשר התנגדו להמשך שהיית צה"ל בלבנון לאחר גירוש אש"ף בסוף אוגוסט 1982.

נפגעים בחתך שבועי, 19 ביוני - 1 באוקטובר⁵⁶

הגרף מציג את הנפגעים (הרוגים ופצועים) בחתך שבועי מ-19 ביוני עד 1 באוקטובר, ובחלקו התחתון ניתן ביטוי לתקופות המבצעים של צה"ל בלבנון. במקומות שבהם ערכו הכוחות מבצעים התקפיים, בהם 'זחילות' לעבר כיתור ביירות ממזרח בשליש האחרון של חודש יוני, תקיפות בפאתי ביירות בתחילת אוגוסט וכיבוש מערב ביירות באמצע ספטמבר, כמות הנפגעים הייתה גבוהה יחסית. מנגד, במקומות שבהם ערכו הכוחות רק מבצעי בט"ש, כמות הנפגעים בחתך שבועי הייתה קטנה יחסית לתקופה שבה נערכו מבצעים התקפיים, והיא עמדה על כ-45 נפגעים, ומספר ההרוגים מתוכם היה נמוך מעשרה.

56 לוי, מלחמת שלום הגליל - מפות ומבצעים, עמ' 162.

⁵⁷ פריסת הסד"כ בלבנון, 22 ביולי 1982

57 אג"ם-מבצעים 88 – מרכז כשירות הסד"כ, **"דו"ח מכ"ס "טבעת מתכת" נתוני סד"כ, 22 ביולי 1982 (להלן: אג"ם-מבצעים 88, "דו"ח מכ"ס "טבעת מתכת").**

עד 14 ביולי הוחלף הסד"כ, והסתיים מעבר חלק מהכוחות בין הגזרות. לדוגמה, ב־12 בחודש עברה חטיבה 188 מגזרת החוף לגזרה המזרחית וקיבלה אחריות למרחב ג'וב ג'נין. בחודש יולי בפיקוד הצפון פעלו שש אוגדות, וגזרת הפיקוד נחלקה לחמש גזרות: **גזרה מזרחית** – גיס 479, שהחליף את גיס 446 בתחילת חודש יולי, היה ערוך בבקאע ובגזרה המזרחית. בו פעלו אוגדות 252 ו־36, שבעה גדודי ארטילריה בינוניים (155 מ"מ), גדוד ארטילריה כבדה (175 מ"מ) וגדוד רקטות ('חביב'). באוגדה 252 פעלו חטיבות השריון 14 ו־401, חטיבת חי"ר מוקטנת 97 (מילואים) וגדוד הנדסה 606, ובאוגדה 36 פעלו חטיבות 7 ו־188, שני גדודי חי"ר מחטיבה 97, גדוד נ"ט 806 וגדוד הנדסה 7086 מאוגדה 131 (לימים אוגדה 319 ו־146).

גזרה מרכזית – אוגדה 162 הייתה ערוכה בגזרה המרכזית בציר הלחימה שלה בתחילת המלחמה, ובה פעלו חטיבה 500, חטיבת חי"ר 408, שלושה גדודי ארטילריה בינוניים (155 מ"מ), שני גדודי ארטילריה כבדה (175 מ"מ) וגדוד הנדסה 601.

גזרת ביירות – אוגדה 96 הייתה אחראית למרחב ביירות, ובה פעלו חטיבה 211, שתי חטיבות החי"ר 1 ו־35, חמישה גדודי ארטילריה בינוניים (155 מ"מ), גדוד ארטילריה כבדה (175 מ"מ) שהיה כפוף לאוגדה 162 אך פעל עבור אוגדה 96 במרחב ביירות, סוללת מרגמות 160 מ"מ, שני גדודי מט"ר (9229 ו־8812) ושני גדודי הנדסה, 605 ו־7172.

גזרת צור-צידון – אוגדה 91 פעלה בגזרה זו עם חטיבת החי"ר 5 ועם גדוד הנדסה 749 מאוגדה 194.⁵⁸ מעבר לאחריות בגזרת צור-צידון, בסיוע חטיבות 769 ו־300, היא הייתה אחראית לגבולה הצפוני של ישראל עם לבנון.⁵⁹

גזרת רמת הגולן – אוגדה 131 (לימים אוגדה 319 ו־146) הייתה אחראית לגזרת רמת הגולן (החליפה את אוגדה 49), ובה פעלו חטיבת שריון 434, חטיבת חי"ר 204, גדוד ארטילריה בינוני (155 מ"מ), גדוד ארטילריה כבדה (175 מ"מ) וסוללת מרגמות 160 מ"מ.

בעת שהייה בלבנון החלו הכוחות לבסס את המענה המנהלתי לכוחות שבקו. חיל החימוש היה החלוץ בהסדרת המענה האחזקתי, וביולי הוחלט להקים שתי יחידות חימוש מרחביות (יחש"ם) בלבנון: מערבי 7353 ובו

⁵⁸ לאחר מלחמת יום הכיפורים הקים משה בר־כוכב את אוגדה 194. במלחמת שלום הגליל, בפיקוד אמנון ליפקין־שחק, החליפה את אוגדה 36 בהגנה ברמת הגולן, ופורקה כאוגדה 370 בשנת 2004.

⁵⁹ אג"ם-מבצעים 88, דו"ח מכ"ס "טבעת מתכת".

חמש סדנאות (מנצוריה, עין זחלתא, דאמור, זהראני וצור); ומזרחי 7331 ובו שתי סדנאות (סמוך למרג' עיון ולקרעון).⁶⁰ מהלך זה חזה הלכה למעשה את הישארות צה"ל בלבנון, וכך חזה את הפריסה של סדנאות אחזקה בתוך לבנון עם הקמת מוצבים וביצורים שהלך והועמק ככל שהכוחות נדרשו למיגון מפני התקפות המחבלים והסורים באש תלולת מסלול, נק"ל וטילי נ"ט, ולמעשה החלה ההתבססות הארעית-קבועה של כוחות צה"ל בלבנון.

מבצע 'טרף' – מבצע אש (22 ביולי 1982)

מסיום הלחימה ב־11 ביוני 1982 בגזרה המזרחית ובבקאע שבה היה ערוך גיס 479 מול הכוחות הסוריים היו אירועי לחימה בכוחות סוריים ובכוחות מחבלים, מארגונים שונים, שפעלו בחסות הסורים. מתחילת יולי 1982 ועד ליום המבצע, ב־22 ביולי, נערכו כ־65 פיגועים, בעיקר של המחבלים בחסות סורית, נגד כוחות צה"ל בגזרה, מתוכם 17 בשבוע שקדם למבצע (18–22 ביולי).⁶¹ פעילותם התאפיינה בירי צלפים, מקלעים ופצצות אר־פיג'י, בהנחת מוקשים ומטענים⁶² ובחדירות של חוליות מחבלים לשטח שבשליטת כוחותינו. המחבלים למדו את שגרת פעילותו של צה"ל מבחינת עיתוי תנועת כוחותיו ומבחינת המקומות שבהם נעים רכוב ורגלית, ובעקבות זאת כיוונו את פעולותיהם אליהם. בין השאר, הניסיונות להתקרב למוצבי צה"ל נעשו בדרך כלל בשעות הלילה. במקרים אלה היקשתי⁶³ הייתה אמצעי האיסוף שאפשר לגלותם ולהפעיל לעברם אש, בייחוד מקלעים, פגזי טנקים וארטילריה. אם הונח מארב של כוחות צה"ל בנתיבים שבהם הוערך שהמחבלים נעים, היה המארב מתקיל את המחבלים מטווח קצר ומסתער

60 עמירה שחר, **חיל החימוש כמכפיל הכוח – חיל החימוש בשנים 1967–1985**, אמ"ץ-חט' תוה"ד – המדור לפרסומים ולמינוח, 2006, עמ' 213–216.

61 מפקדת גייסות השריון, **מבצע "טרף" – יום קרב בלבנון**, 1983 (להלן: מפקדת גייסות השריון, **מבצע "טרף"**), עמ' 151 (מבוסס על סיכום גייס 446 למבצע); נתונים חלקיים מצויים בתוך: מה"ד – היסטוריה, **דו"ח בט"ש יולי 1982**.

62 ראו לדוגמה, ב־4 ביולי עלה ג'יפ של צה"ל על מוקש בציר היוצא מג'וב ג'נין, ובעקבות זאת שני חיילים נפצעו. המוקש הונח במקום שבו היה פגם בכביש עקב עבודת טרקטור בימים הקודמים. מה"ד – היסטוריה, **דו"ח בט"ש יולי 1982**.

63 'קשת' הוא הכינוי למכ"ם הפועל על בסיס תוצא (אפקט) דופלר. מכ"ם זה נקלט בצה"ל בסוף שנות השישים ונגרע ממנו בתחילת שנות האלפיים. הוא שימש לגילוי תנועות בשטחים הפתוחים והבנויים, גם במלחמה ובעיקר בבט"ש לאורך הגבולות ובימי שהיית צה"ל בלבנון. דניאל רוזן ומיכאל לנג, **שבעים שנות חיל הקשר והתקשוב – מערכות, שיטות ואמצעים**, יהוד מונוסון: העמותה להנצחת חללי הקשר והתקשוב, 2018, עמ' 312–314.

עליהם. בשיטה זו נהגו גם המחבלים והיו מניחים מארבים לכוחות צה"ל בנתיבים היוצאים מהמוצבים, גם בגזרה המזרחית וגם בגזרות אחרות.⁶⁴ תצפיותיהם היו מאתרות כוחות צה"ל הנעים בשטחים שמחוץ למוצבים, ובצירים הן היו מכוונות אש ארטילרית ותול"רים לעבר כוחותיו. במקרה זה סייעו גם, ככל הנראה, הסורים, וכאשר תצפיותיהם גילו כוחות צה"ל הם היו מעבירים את המידע למחבלים, ואלה היו משתמשים בו לצורכיהם. לאחר שנורתה אש לעבר מארב שנתגלה ב־20 ביולי באזור מנצורה, ב־21 ביולי יצא כוח לסריקות באזור, ולעברו נפתחה אש. ממנה נהרגו חמישה חיילי צה"ל, וחייל נוסף נפצע.⁶⁵

לוחמי נח"ל מוצנח במרדף אחר מחבלים בעירה דיר אל-קמאר, יולי 1982 (צלם: אורי נאמן; באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון).

פעילות המחבלים בגזרה המזרחית והצלחותיהם בחודש יולי היו מצב שלא ניתן היה להמשיך בו גם מבחינת פעילות הבט"ש של צה"ל וגם בשל הסיכון שהחיכוך יביא להסלמה מול הצבא הסורי כאשר המדיניות היא שלא לעוררה. מאחר שהסורים היו הכוח הדומיננטי במרחב זה, ומאחר שפעולת המחבלים הייתה בחסותם ובעידודם, לפי הבנת הצד הישראלי, נדרש היה ליזום פעולה שתביאם להפסיק את התמיכה האקטיבית

64 על ניתוח אירועי הבט"ש שהתרחשו ביולי 1982 ראו: מה"ד-היסטוריה, דו"ח בט"ש יולי 1982.

65 משה בר־כוכבא, **מרכבות הפלדה**, תל אביב: מערכות, 1989 (להלן: בר־כוכבא, **מרכבות הפלדה**), עמ' 333–342; מפקדת גייסות השריון, **מבצע "טרף"**, עמ' 151–159; אג"ם-מה"ד-היסטוריה, דו"ח בט"ש לשנת 1982.

במחבלים בלי להביא להסלמה ולפריצתה של לחימה עצימה מולם. מפקד גיס 479 משה בר־כוכבא תכנן יום קרב מול הסורים, ומטרתו הייתה לשנות את המצב בגזרת הגיס על ידי פגיעה ניכרת בכוחות הסוריים ובמחבלים הפועלים בחסותם. עמנואל סקל, מפקד אוגדה 252, כתב על כך בספרו והסביר כי את השיטה הזו של 'יום קרב' הביא מפקד הגיס מניסיונו כמפקד חטיבה 188 ברמת הגולן ובפתחלנד בשנות השבעים.⁶⁶ מטרתם של ימי הקרב' שהיו מוכרים מגזרות סוריה ולבנון הייתה להנחית מכה על האויב ובכך להגדיר את גבולות החיכוך בין שני הצדדים. צה"ל יזם ימי קרב כל אימת שנראה כי האויב חצה גבולות מסוימים בהפעלת הכוח או שהיו לו נפגעים רבים מהממוצע הרגיל שהיה בגזרה מסוימת. ימי הקרב התאפיינו בהפעלת אש מאמצעי לחימה שונים (אוויר, תותחים, רקטות וטנקים), ולרוב לא נערך בהם תמרון, מעבר להגעת כוחות האש המשתתפים לעמדות שיאפשרו את הפעלתם האפקטיבית. לפי דגם זה, מפקד הגיס רצה לאותת לסורים שצה"ל לא ימשיך לספוג את פעילותם של המחבלים בגזרה זו, וכי הם נדרשים למנוע מהם לפעול וכמובן שלא לסייע להם בלי שהדבר יביא לחידוש הלחימה בין הצבאות.

היערכות הסורים והמחבלים

בגזרת הגיס היו ערוכים כוחות סוריים בבקאע, ואלה כללו חטיבה משורינית 47, חטיבת חירמ"כ (חיל רגלים ממוכן) 68 מדיוויזיה 1, חטיבה משורינית 65 מדיוויזיה 3 בעומק ואלמנטים מיחידות תותחנים מטכ"ליות; בגזרה המזרחית היו ערוכים כוחות דיוויזיה משורינית 1, בהם שתי חטיבות משוריניות 91 ו-76, חטיבת חירמ"כ 58 ולצידה פעל פוג' קומנדו 555 שתוגבר בגדוד מפוג' 554, שניהם מדיוויזיה 569 (יחידת ריפעת אסד). חטיבות חירמ"כ והשריון מוקמו בחזית, וכוחותיהם נמצאו בתהליך התבצרות שכלל הקמת סוללות עפר, מוצבים ועמדות לטנקים לצד הנחת מוקשים ומכשולים נוספים לאורך החזית. לסורים היו כ-400 טנקים וכ-200 משגרי נ"ט בשתי הגזרות הדיוויזיוניות וכן כ-400 קני ארטילריה.⁶⁷

המחבלים היו ערוכים בבסיסים בעורף הכוחות הסוריים הן בבקאע, במרחב סולטאן יעקוב וע'זה-לודי, והן בגזרה המזרחית, בין השאר, בינטא ובאיתא אל־פוח'אר. הללו נהנו מתמיכה ומהגנה של הצבא הסורי במרחב

66 עמנואל סקל, ימי לבנון - אוגדה 252 במלחמת שלום הגליל, לואור שרף-הפצות, 2019, עמ' 105.

67 מפקדת גייסות השריון, מבצע "טרף", עמ' 151-152.

זה, והיקף כוחותיהם מוערך ב־3,500 לוחמים מארגונים שונים.⁶⁸ למעשה, פריסתם של כוחות הצבא הסורי והמחבלים במוצבים ובשטחי ריכוז יצרה מטרות צבאיות ברורות, ולכן לצה"ל היה פשוט לתכנן את תקיפתן.

היערכות צה"ל בגזרה המזרחית ובבקאע ערב המבצע

במרחב גיס 479 פעלו שתי אוגדות: אוגדה 36 פעלה בחלקה המערבי של גזרתו, וזו פיקדה על שתי חטיבות טנקים סדירות, 7 ו־188, וכן על שני גדודי חי"ר מחטיבה 97 (מילואים), על גדוד נ"ט 806 ועל אגד ארטילרי 282 (שמונה גדודי ארטילריה בינוניים - גד"ב, וגדודי ארטילריה כבדים - גד"כ); ואוגדה 252 פיקדה על שתי חטיבות טנקים סדירות, 14 ו־401, על חטיבת חי"ר (מילואים) 97 עם גדוד אחד, פלס"ר ופלנ"ט, על גדוד חי"ר 424 ועל אגד ארטילרי 209 (שלושה גדודי ארטילריה בינוניים ושני גדודי ארטילריה כבדים). הכוחות לא תוגברו בכוחות אש קרקעיים לקראת המבצע כדי שלא לאפשר לסורים להבין כי צה"ל מתכנן מבצע בגזרה וכדי שלא לגרום לערנות מוגברת מצידם. הכוחות תוגברו במסוקי קרב, צוות (צמד) מכל סוג, להטוט (יוז - 500, דיפנדר) וצפע (קוברנה). מלבד כוחות אלה, גם אמצעי הנ"מ שהיו פרוסים במרחב הגיס נדרשו להשתתף במבצע לא רק למשימות הגנה אווירית כבכל יום אלא גם לירות אש שטוחת מסלול (תותחי נ"מ המסוגלים לירות אש מסוג זה).

תוכנית המבצע

התוכנית שהוכנה כדי לפגוע בכוחות הסוריים התבססה על הפתעה ועל אש מנגד שתוטל לעבר הסורים הן באמצעות כלי טיס והן באמצעות כוחות הארטילריה, הטנקים, הנ"ט והנ"מ בגזרת הגיס. פעולה זו תיערך תוך הפעלתה של האש מעמדות שחלקן מחוץ לעמדות המוכרות לסורים כדי לצמצם את יכולתם לירות אש נ"ס (נגד סוללות) אפקטיבית ולמנוע מהם להסב נפגעים לכוחותינו. לפיכך כוחות שלא היו אמורים לירות בסורים ושלא נדרשו לאבטח מוצבים, עמדות ותצפיות, הוסגו לאחר. התוכנית הכתיבה הפעלה מתואמת של כל אמצעי האש בעיתוי אחד לשעה או לשעתיים כדי לפגוע באויב באופן מרבי וכדי להפסיק את האש בעיתוי אחד, כמובן, בהתאם להישגים שיהיו ובהתאם לתגובותיו של האויב.

68 שם, עמ' 152-153; בר־כוכבא, **מרכבות הפלדה**, עמ' 333-335.

הפסקת האש בסיומו של המבצע בעיתוי אחיד נועדה הן כדי לסמן לסורים כי המבצע הסתיים והן כדי למנוע מישראל להיגרר למבצע מתמשך שיוביל לאיבוד יוזמתה ותגובתיותה לפעולות הסורים, כאשר אלה יפעלו.

ההכנות למבצע וניהולו

ב־21 ביולי בשעה 10:00 בבוקר קיבל הגיס פקודה מהפיקוד לערוך יום קרב בגזרתו. לאחר התאמת התוכניות הבסיסיות שכבר הכין בעבר, גובשה תוכנית גיסית, ולקראת הערב מסר הגיס פקודה לאוגדות, ואלה החלו בתכנון. בלילה נערכו רוב ההכנות הפיזיות למבצע, שכן היה נכון להסתירן מעיני הסורים, ולכך יועד ליל 21-22 ביולי. במהלכו דולגו חלק מסוללות הארטילריה מעמדותיהן הקבועות כדי שלא יהיו מטרות נוחות לאש נ"ס סורית, דוללו המוצבים מכוחות חי"ר ומנהלה בעיקר כדי לצמצם כוחות שאינם משתתפים במשימות המבצע, והועלתה מוכנותם של הכוחות המבצעים מבחינת הכנת מערומי תחמושת, תדלוק הכלים ועוד. המרחבים הקדמיים של האוגדות הוכנו ללחימה, והצירים המובילים לחזית נחסמו כדי למנוע מהכוחות להסתובב שלא לצורך. כמו כן נפרסו והוכנו תאג"דים (תחנת איסוף [נפגעים] גדודית) בגזרות הגדודיות, רוכזו רכבי פינוי, הועלתה הכוננות למסוקי פינוי והוכנו צוותי חימוש לטפל בכלים פגועים ותקולים ביום המבצע.⁶⁹

ב־22 ביולי לפני הצהריים, בהשתתפות מפקדי האוגדות והכוחות שבפיקודם, אושרו התוכניות⁷⁰ הפיקודיות לגיס, תוך סיור בשטח ותוך בדיקת עמדותיהם של הכוחות המבצעים, פינוי הכוחות שלא נדרשים למשימות והשלמת ההכנות הנדרשות בכל היחידות. מאחר שנדרש תיאום מרבי בין הכוחות, וידאו הדרגים הגבוהים את מוכנותם על ידי בקרתם את הכנותיהם ואת יישום מטרותיהם כדי למצות את ההפתעה ואת ריכוז העוצמה בעיתוי שנקבע לפתיחה באש, בשעה 16:00. מפקד הגיס הדגיש את הצורך לייחד תשומת לב להכנות של הדרגים הזוטרים עד לטנק הבודד מאחר שביצועיהם ישפיעו על הישגי המבצע באופן ישיר.⁷¹

69 שם, עמ' 336; מפקדת גייסות השריון, **מבצע "טרף"**, עמ' 153; חטיבה 188-אג"ם, **סיכום מבצע "טרף"**, 26 ביולי 1982 (להלן: חטיבה 188-אג"ם, **סיכום מבצע "טרף"**).

70 אומנם בצה"ל נהוגה שיטת 'פיקוד משימה', שבה המפקד מציג את תוכניותיו לרמה הממונה, אך במקרה של מבצע 'טרף' מוטב יהיה לאשר את התוכניות בכתב משום הצורך בתיאום הדוק ובווידוא של פיקוד הצפון את יישומן.

71 בר־כוכבא, **מרכבות הפלדה**, עמ' 336.

שעת השי"ן נקבעה כאמור לשעה 16:00, ובעיתוי זה פתחו כל הכוחות באש לעבר המטרות הסוריות, בהן כוחות ארטילריה, טנקים, מוצבים, מפקדות, סוללות הגנה אווירית, נגמ"שים, משאיות וריכוזי כוחות. כחצי שעה לפני הפתיחה באש של כוחות הקרקע פעלו מטוסי חיל האוויר נגד מטרות סוריות. על אף עוצמתם של הכוחות הסוריים בחזית ניכר כי הירי שלהם לא היה משמעותי. הם הצליחו לבצע ירי טנקים מועט לעבר כוחות בגזרת אוגדה 252, וממנו נהרגו מפקד הפלוגה ולוחם (קָשֶׁר) מחטיבה 97 (חי"ר מילואים). טילי סאגר נורו גם הם בכמות נמוכה, הן בגזרת סולטאן יעקוב מול כוחות אוגדה 36 והן בגזרת אוגדה 252, בלי להסב נזק ממשי. הארטילריה הסורית הייתה הכוח העיקרי שנשא בעול התגובה לפעולה, אך גם במקרה הזה לא הופעל רוב הסד"כ הארטילרי הסורי, למעט מספר סוללות מצומצם שהשתתפו בלחימה.

בשעה 17:00 הנחה הפיקוד את הגיס להמשיך במבצע 'טרף' אף שתוכנן להפסיק את האש בשעה 17:00. לאור הצלחתם של כוחות הגיס בשעה הראשונה העריך הפיקוד שהארכת המבצע בשעה נוספת תגדיל את ההישגים ותמנע לחימה מתמשכת בסורים. בשעה 17:53 מסר מפקד הגיס לאוגדות להיות מוכנות להפסקת הירי (מילת קוד 'יבוסי') בשעה 18:00, ואכן בשעה זו דיווחו שתי האוגדות, 36 ו-252, על חדל אש. מייד עם הפסקתה מצד כוחות הגיס פסקה האש גם מהצד הסורי, והחשש מהיגררות ללחימה מתמשכת הוסר כפי שהוערך גם במפקדת הפיקוד עם הארכת המבצע בשעה שנייה.

במבצע נורו יותר מ-1,600 פגזי ארטילריה 155 מ"מ מסוגים שונים, יותר מ-200 פגזי ארטילריה 175 מ"מ, כ-15 רקטות כבדות מסוג 'חביב',⁷² יותר מ-1,000 פגזים חודרי שריון 105 מסוג 'ליטוף',⁷³ כ-67 פגזי 105 חודרי שריון, יותר מ-450 פגזי 105 חלול, יותר מ-460 פגזי 105 מעיך, יותר מ-730 פצצות מרגמה 60 מ"מ שרובם נורו מהטנקים, יותר מ-860 פצצות מרגמה 81 מ"מ מסוגים שונים וכ-65 טילי עורב.⁷⁴ מעבר לירי אפקטיבי זה, נורתה אש מקלעים ופצצות מרגמה 52 מ"מ, בעיקר כדי להגן על העמדות וכדי להסתירן על ידי מיסוך מאש הסורים, היכן שאש כזו נורתה לעברן.

72 רקטות שנורו ממשגר בקוטר 290 מ"מ עם ראש קרב נפיץ ומצרר, היו בשימוש בצה"ל מאמצע שנות השבעים ועד לשנת 1991, עת פורק הגדוד. מערך המנתץ – MLRS – החליף אותן.

73 פגזים מסוג 'ליטוף' היו עם נתיבה שאפשרה לעקוב אחר מעופם בלילה עד לטווח של 2,000 מ'.

74 מפקדת גייסות השריון, **מבצע "טרף"**, עמ' 156–157.

תוצאות מבצע 'טרף'

הגיס השיג את מטרות המבצע היטב. לסורים נפגעו כ-70 טנקים, יותר מ-20 נגמ"שים, תותחים, כלי נ"מ, משאיות, טרקטורים ועשרות עמדות מסוגים שונים.⁷⁵ ההפתעה השיגה את מטרותיה, והסורים לא הצליחו להתארגן ולהגיב באופן אפקטיבי, וכך הסבו נזק מועט לכוחות הגיס. לכוחותינו היו שני הרוגים, מ"פ ולוחם (קָשָׁר) מחטיבה 97, חמישה פצועים וכן שלושה טנקים שנפגעו מירי טנקים ומטילי סאגר סוריים.

הסורים הבינו את המסר שהועבר במבצע 'טרף', ובימים שלאחריו הגבירו את הפיקוח שלהם על המחבלים שהיו בגזרתם, סילקו את חלקם מקו החזית מתוך הבנה שפעילות המחבלים נגד צה"ל מביאה לתגובה של זה האחרון מולם. מפקד הגיס סבר ש"הסורים הבינו את המסר שהתלווה למבצע 'טרף': צה"ל רואה בהם אחראים למרחב ולכוחות שבשליטתם כולל אלה של המחבלים, למימוש תנאי דו־קיום והפסקת אש".⁷⁶ בימים שלאחר המבצע הכוננות ביחידות הגיס הייתה גבוהה מחשש לתגובה סורית,⁷⁷ אך זו לא הגיעה.⁷⁸ זו הייתה עדות נוספת לכך שהסורים לא היו מעוניינים, לפחות כעת, לחמם את הגזרה והבינו את מטרותה של פעולת צה"ל במבצע 'טרף'. מבצע זה הוא דוגמה להפעלת עוצמה צבאית שנועדה להסדיר מחדש את גבולות הלחימה בין צדדים יריבים וכן לכך שצבאות התומכים בפעולתם של ארגוני טרור וגרילה (ואף פרוקסי) מהשטח שתחת אחריותם עלולים להיות חשופים לפגיעות מהצד השני. עניין זה אינו חדש, והוא כבר הובהר לסורים (וגם לירדנים ולמצרים) בעשרות השנים הקודמות, ובעיקר בשנות החמישים והשישים.⁷⁹

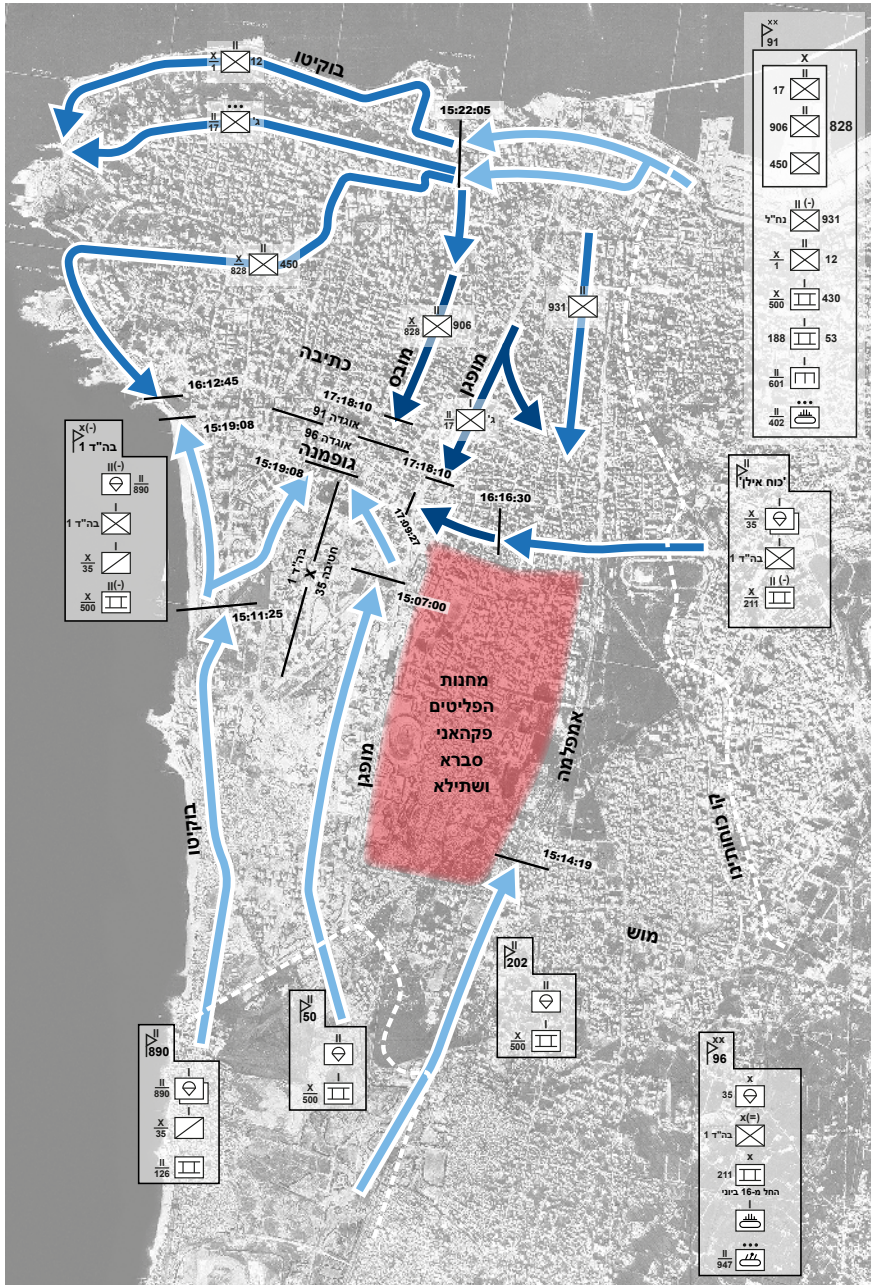
75 שם, עמ' 155.

76 ברכוכבא, **מרכבות הפלדה**, עמ' 340.

77 חטיבה 188-אג"ם, **סיכום מבצע "טרף"**.

78 ברכוכבא, **מרכבות הפלדה**, עמ' 340-341.

79 ראו לדוגמה הלחימה על המים בשנות השישים בסורים ובפדאיון בשנות החמישים בגזרת הגבול עם מצרים במסגרתה הפעיל צה"ל עוצמה צבאית מוגבלת, שכללה הפעלת כוחות קרקע ובעיקר ירי של תותחים וטנקים מנגד ולעיתים אף תקיפת יעדים באמצעות מטוסי חיל האוויר.

מרשם קרב מבצע 'טרף' (22 ביולי 1982)⁸⁰

80 לוי, מלחמת שלום הגליל – מפות ומבצעים, עמ' 169.

הפעולה בביירות - המצור, הכיבוש והפינוי

המצור (13 ביוני - 31 ביולי)

ב-25 ביוני נכנסה לתוקף הפסקת אש נוספת. כוחות של אוגדות 162 ו-96 סיימו להשתלט על כביש ביירות-דמשק שממזרח לביירות ובכך החל המצור עליה. בדרג המדיני ניכרה הבנה שהיעדים הצבאיים הושגו, וכעת יש לקדם הסדר מדיני שבו תוקם ממשלה בלבנון ושכוחות המחבלים יוצאו מהמדינה. כך יוסר האיום על יישובי הצפון כפי שהיה בשנים שקדמו ליציאה למלחמת שלום הגליל. עד לסיום התהליך המדיני נדרש מצה"ל להישאר על אדמת לבנון, לצמצם את הסד"כ בה ככל האפשר על ידי שחרור יחידות המילואים שהשתתפו במלחמה, ולאחר מכן לסגת לגבול הבין-לאומי.⁸¹ בד בבד עם פעולות המצור על ביירות ועם הכנת תוכניות להחיימה בעיר, הן כגיבוי לנוצרים והן, במידת הצורך, לבד, המשיכו כוחות צה"ל שהיו פרוסים בלבנון לטהר ולהשמיד את המחבלים ואת תשתיות הלחימה שלהם כדי שביום מסירת השטח לממשלת לבנון ולצבאה, יהיו כמה שפחות מחבלים, וכדי שיכולתם להתארגן מחדש ולאיים על תושבי ישראל לא תתאפשר.⁸²

בחודש יולי תוכננה הפעולה הצבאית שתידרש בביירות כדי ליצור את התנאים לגירוש המחבלים ממנה וכדי לאפשר לממשל בלבנון להקים ממשלה ולהחיל ריבונות בבירה. לצורכי הפעולה בתוך העיר הועדפה הפעלתן של חטיבות סדירות בעוד חטיבות המילואים יפעלו בשאר רחבי לבנון במשימות בט"ש וימשיכו לנקות את השטח ממחבלים ומתשתיות הלחימה שלהם. במהלך הדיונים על הפעולה בביירות ביקש מח"ט 211, אלי גבע, לשחררו מלפקד על החטיבה בפעולה זו.⁸³ בעוד הוחלט לצאת למבצע בעיר ביירות, כולה או חלקה, ב-22 ביולי בגזרה המזרחית פתח גיס 479 במבצע 'טרף', ובו הושמדו עשרות טנקים וכלי ארטילריה סורית במבצע אש שארך כשעתיים כדי לגרום לסורים למנוע פעילות מחבלים מהשטח שבשליטתם. נראה כי למבצע זה היו השלכות על הערכת המצב הסורית, ונוסף על גורמים אחרים הביאו לכך שהסורים לא התערבו באופן פעיל במערכה בביירות ולא נלחמו בכוחות צה"ל בחזית המזרחית כדי לפגוע ביכולתו לפעול בביירות.

81 גולן, של"ג בלבנון, עמ' 523-527.

82 שם, עמ' 530.

83 שם, עמ' 537.

כחלק מפעולות המצור נדרש ידע על העיר ביירות כדי להתאים את הפעולות הצבאיות באופן מיטבי. אף שבמודיעין היה קיים 'תיק עיר'⁸⁴ ובו מידע על העיר ביירות, ב-22 ביוני 1982 הוקם צוות בראשותו של יוסי לנגוצקי, והוא נדרש לרכז את כל המידע על העיר כדי שניתן יהיה להפעיל את המצור על המחבלים בעיר ביעילות. לעבודת הצוות ניתן השם 'מבצע הונק-קונג'.⁸⁵ צוות זה חקר את העיר והכין תשתית מידע שכללה את הנדרש כדי להבין את אורח החיים בעיר ואת התשתיות המצויות בה. כך מופו כל תשתיות המים, החשמל, התקשורת, הדלק, התחבורה, הביוב, המזון ועוד. הודות להכרת התשתיות ניתן היה להחליט על סוג הפגיעה בהן כחלק מהפעולות הצבאיות ולהבין את המשמעויות מכך עבור האוכלוסייה האזרחית, עבור המחבלים ועבור כוחות צה"ל שהיו עתידים להיכנס לעיר.

'זחילות' למערב ביירות - 5-1 באוגוסט

תוכנית 'בני דודים' שעברה שינויים בחודש יולי, עודכנה לקראת סוף יולי והוצגה לרמטכ"ל ב-29 בחודש. תוכננו לפעול בה שלוש חטיבות חי"ר, גולני, 828 ובה"ד 1, כאשר הן מתוגברות בטנקים. מטרת התוכנית הייתה לכבוש את פאתיה הדרומיים של ביירות מצפון לשדה התעופה במרחב אל-אזעי וממזרח לשדה התעופה, את חי א-סלום וכן את מרחב המוזאון הלאומי אשרפייה שבמזרח ביירות כדי להגביר את הלחץ על המחבלים בעיר וכדי לנסות להביא לגירושם. ב-31 ביולי ניתן 'אור ירוק' לביצוע תוכנית 'בני דודים' והחלו 'זחילות' בפאתי ביירות. 'זחילות' או ה'כרסום' היו הרעיון המבצעי ברמה המערכתית להתמודד עם השפעות אפשריות של ארה"ב ושל האו"ם לפעולה צבאית ישראלית בבירה הלבנונית. למעשה, נקבע שהפעולות יהיו מקומיות ומותנות תדירות על פי תמונת המצב הבין-לאומית. בפעולות עצמן ייעשה מאמץ שלא להיקלע לקרבות קשים, ובעיקר לא כאלה שיסבו נפגעים רבים לאוכלוסייה האזרחית. בד בבד יהדקו את המצור ואת הלחץ על המחבלים בביירות⁸⁶ כדי למנוע התערבות בין-לאומית, ובעיקר אמריקנית, שתביא לעצירת המבצע לפני השלמת היעדים המערכתיים.

⁸⁴ 'תיק עיר' הוא הכינוי לחומרים שנאספו בשוב מסוים ובו כל הפרטים הנדרשים כדי לתכנן מבצע צבאי. אפשר למצוא בהם מידע על תשתית הצירים, על סיווג הרובעים והשכונות, על האוכלוסייה ועל אופייה, לרבות חלוקה למשפחות ולחמולות, שיוך ארגוני, דתי ופוליטי ומתקני תשתית אזרחיים.

⁸⁵ יוסי לנגוצקי, **המצור על מערב ביירות 1982 - טיפול בתשתיות הלוגיסטיות**, מצגת, 30 במאי 2012.

⁸⁶ גולן, **שלי"ג בלבנון**, עמ' 540-542.

בליל 31 ביולי ובוקר 1 באוגוסט השתלטה חטיבת גולני - שהייתה כפופה לאוגדה 96, בהרכב גדודי החי"ר 12, 51 מוקטן-מוקטן בפקוד הסמג"ד, ו-13 שהיה פרוס במשימות הגנה במרחב, וגדוד השריון 74 מחטיבה 188 - על שדה התעופה ח'אלדה והתייצבה בחלקו הצפוני ובחלקה הדרומי של שכונת אל-אוזעי. הפעולה הייתה מוגבלת בהיקפה ובעוצמת האש שהופעלה, לפי מדיניות ה'זחילות' כדי שלא יביאו את הגורמים הבין-לאומיים להפסיק את הלחימה מצד ישראל לפני הידוק הכיתור על ביירות ולפני יצירת לחץ על המחבלים שיביאו לכניעתם. למחרת, בליל 1-2 באוגוסט, השתלטה חטיבה 35 באמצעות גדוד 890 על מרחב חי א-סלום. ב-2 בחודש חברו כוחות הגדוד לחטיבת גולני שהייתה ערוכה בשדה התעופה ח'אלדה ופעלו לטהר את מרחב חי א-סלום ממחבלים. חיל האוויר וכוחות ארטילריה תקפו מטרות בעיר ביירות במבצע 'חיות טרף' 2.⁸⁷ לאחר ההשתלטות על מרחב חי א-סלום ועל שדה התעופה ח'אלדה נערכה אוגדה 96, שאליה הוכפפו שתי חטיבות חי"ר, גולני, 35, ושתי חטיבות שריון, 188 ו-211, להמשיך את ה'זחילות' ולהשתלט על מרחב אל-אוזעי. חטיבה 211 מוקטנת, שאליה הוכפף גדוד 906, קיבלה אחריות למרחב העורפי ובו גם חי א-סלום. ההתקפה האוגדתית נערכה בשלושה נתיבים: חטיבה 188, בהרכב גדודי שריון מוקטנים 74, 71 ו-12, ופלוגת הנדסה מגדוד 605, התקדמה בגזרה המזרחית לשטחים השולטים ממערב בורג' אל-ברג'נה; בעקבותיה התקדמה חטיבת גולני, בהרכב גדוד 13, הפלס"ר, הפלחה"ן ושתי פלוגות טנקים מחטיבה 188, וכוחותיה השתלטו על מבנים גבוהים ועל מחנה הנרי שיהב; חטיבה 35, בהרכב הגדודים 50, 202, 890, שלוש הפלוגות החטיבתיות (אורגנו כגדוד חס"ע - חה"ן, סירת, עורב), פלוגת טנקים מחטיבה 211 ופלוגת הנדסה מגדוד 7172, התקדמה במרחב ציר 'בוקיטו' ופתחה אותו לקראת המשך הלחימה אם יידרש.⁸⁸ ב-5 באוגוסט, עם השלמת התייצבות כוחות אוגדה 96, נשלט המרחב הצפוני של בורג' אל-ברג'נה מאל-אוזעי ולא נדרש מהכוחות להיכנס אליו. ב-4 בחודש נכבשו מרחב המוזאון הלאומי ומרחב אשרפייה בידי כוחות מאוגדה 162,⁸⁹

87 מטכ"ל-אג"מ-מבצעים-88-זירת צפון, **התקדמות צה"ל בביירות במועדים 31 יולי - 5 אוגוסט 82**, 6 באוגוסט 1982.

88 מפקדת אוגדה 96-אג"מ, **אוגדה 96 במבצע של"ג - עיקרי מהלכים**, אוקטובר 1982 (להלן: מפקדת אוגדה 96-אג"מ, **אוגדה 96 במבצע של"ג**).

89 מפקדת אוגדה 96-אג"מ, **אוגדה 96 במבצע של"ג**.

והם עצרו את התקדמותם. עד 5 בחודש הושגו חלק מיעדי תוכנית 'בני דודים', אך התוכנית השלמה לא הופעלה.

פינוי המחבלים מביירות (21-31 באוגוסט 1982)

כעת שונה שמה של התוכנית לכיבוש מערב ביירות ל'אחדות לוחמים', והיא הוצגה לרמטכ"ל ב-8 באוגוסט. עיקרה היה לכבוש את העיר ביירות כולה תוך כשישה ימים בשני שלבים עיקריים: בשלב הראשון לכתר את פק האני ואת מחנות הפליטים עד יום העי"ן ושלוש יממות, ובשלב השני לטהר את המרחב ממחבלים ומתשתיות עד יום העי"ן ועוד שש יממות, סך הכול שישה ימים להשלמת התוכנית.⁹⁰ במסגרתה הוגדרו יעדים לפינוי האוכלוסייה האזרחית לתוך מרכז העיר למקומות שהוגדרו בהם כדי להפרידם מהמחבלים וכדי לצמצם ככל האפשר את הפגיעה בהם תוך כדי הלחימה.

לאחר סיום ה'זחילות' לפאתי ביירות, ב-5 באוגוסט המשיכו כוחות צה"ל להפעיל אש מנגד, מהאוויר, מהיבשה ומהים, לעבר מטרות בעיר ביירות. האש כוונה למטרות שהופללו בעיר, ובהן אמצעי לחימה, כגון תותחים ומרגמות, ועמדות שונות של המחבלים. מדיניות זו כונתה 'דג מלוח', ולכל הפרה של הפסקת האש מצד המחבלים ניתנה תגובה באש. מטרת המדיניות הייתה להמשיך להפעיל לחץ על המחבלים כדי להביא לכניעתם ולגירושם מהעיר תוך כדי המשך פגיעה באמצעי הלחימה ובכוחותיהם למקרה שיסרבו ושתידרש פעולה לכיבוש העיר לפי תוכנית 'אחדות לוחמים'.⁹¹ אף שהקהילה הבין-לאומית, ובראשה ארה"ב, התנגדה למדיניות זו, לא הפעילה לחצים על ישראל להפסיק את פעילותה.

במהלך הימים שלאחר השלמת ה'זחילות' בפאתיה של ביירות הדרומיים והמזרחיים ערכו דרגים שונים מצה"ל ומישראל שיחות עם מקביליהם הלבנונים והנוצרים ועם שליח ארה"ב ללבנון פיליפ חביב כדי לקדם את השגת היעד של גירוש המחבלים מביירות. בד בבד הופעלה לוחמה פסיכולוגית, ועיקר מסריה היו שמדינות ערב אינן מסכימות לקבל את המחבלים לשטחן וכי מחבלים שירצו יוכלו להניח את נשקם ולזכות ליחס הוגן מצד ישראל. לכוחות הסוריים בביירות הועבר מסר שמדינתם

90 גולן, של"ג בלבנון, עמ' 544.

91 שמה של התוכנית לכיבוש ביירות.

זנחה אותם. באמצעותו ניסו למנוע מהם להשתתף בלחימה העתידה להתרחש לפי תוכנית 'אחדות לוחמים' ולהביא לנסיגתם מזרחה כדי שלא יחברו לכוחות הסוריים בגזרה המזרחית. לפי הערכות המודיעין, בביירות היו כ־7,000 מחבלים⁹² וכ־6,000 חיילים סורים.

אלוף פיקוד הצפון, אמיר דרורי, צופה בנסיגת המחבלים (באדיבות דובר צה"ל).

במסגרת הלוחמה הפסיכולוגית, הלחץ הגובר על המחבלים 'לזחול' בתחילת אוגוסט, להעביר את המסרים באמצעות פיליפ חביב ואחרים הביא אותם להבין כי נכון יהיה שיסכימו לתנאי גירושם מביירות. בליל 12-13 באוגוסט הושגה הסכמה של יו"ר אש"ף יאסר ערפאת שהמחבלים והכוחות הסוריים יצאו מביירות. לפיכך הוחלט שכוח רב־לאומי, ובו חיילים מארה"ב, מצרפת ומאיטליה, ישהה בביירות עד 26 בספטמבר לכל המאוחר, והוא יאפשר למחבלים לעזוב את ביירות כשעליהם כלי נשק אחד, ואת שאר אמצעי הלחימה ימסרו לצבא לבנון. אוגדה 96 קיבלה

⁹² ההערכות לגבי מספר המחבלים לא היו מדויקות מאחר שהיו מדדים שונים לספירתם לאור שייכות ארגונית, היכולת להגדיר נושאי נשק כחברי אחד הארגונים וכו'. ככלל, האומדן הקיף בעיקר את המחבלים שהשתייכו לאש"ף על פלגיו.

אחריות לאבטח את מרחב ביירות, ואוגדה 162 שלטה על ציר ביירות-דמשק בגזרתה ואבטחה את מעבר המפונים שנעו בו מזרחה. ב־21 באוגוסט החלו לפנות את המחבלים ואת הכוחות הסוריים מביירות, וב־31 בחודש הושלמה משימה זו. בכל יום פונו המחבלים למספר יעדים, לדוגמה, ב־25 באוגוסט פונו מחבלים מפתח, מהחזית הדמוקרטית, מחזית ג'בריל, מחזית חבש ומהחזית העממית לנמל טרטוס שבסוריה ולסודאן. בסך הכול פונו יותר מ־8,500 מחבלים (בהם גם אנשי מיליציות אחרות) וכ־6,000 חיילים סורים.⁹³ לא כל המחבלים פונו מביירות, ולפי הערכות שונות, כ־2,000 מחבלים נותרו בה. היוותרותם הובאה בחשבון אם תידרש פעולה לכבוש את ביירות, כפי שאכן נערכה זמן קצר לאחר מכן. המחבלים שנותרו בה שיפרו את עמדותיהם בעיר והתכוונו לאפשרות שצה"ל יכנס לביירות וכן נערכו להתמודד עם מיליציות חמושות, כגון הנוצרים.

כיבוש מערב ביירות (15-16 בספטמבר 1982)

במהלך פינוי ביירות, ב־23 באוגוסט, נבחר בשיר ג'ומייל לנשיא לבנון ועמד להיכנס לתפקיד זה חודש לאחר מכן, ב־23 בספטמבר. לקראת כניסתו הצפויה לתפקידו נערכו עימו ועם אנשיו דיונים על האופן שבו נדרש עוד טפול במחבלים שעדיין נותרו בביירות. בדיונים סוכמו העקרונות לכניסת צבא לבנון למערב ביירות ולסיוע שיינתן לו מצה"ל. הדרג המדיני והדרג הצבאי בישראל לא רצו להיכנס לתוך ביירות פיזית, ולכן תכננו שאת היעדים ישיגו כוחות מקומיים שייתמכו על ידי צה"ל במודיעין ואף באש. התיאום נערך ישירות עם ההנהגה הלבנונית שהייתה אמורה להיכנס לארמון הנשיאות ב־23 בספטמבר וללא תיווך כלשהו, עד כדי התנגדות לניסיונות תיווך מצד גורמים כמו ארה"ב כדי להימנע מהשפעות לא רצויות. את תמונת המצב הפסטורלית לגבי דרך הפעולה בביירות קטעה הידיעה על הירצחו של ג'ומייל ב־14 בספטמבר. כעת נראה שנדרש ליישם את התוכניות לכניסת צה"ל לביירות שהוכנו בימים האחרונים, ומקומו של צבא לבנון בהן יהיה שונה משתוכנן. כבר ב־14 בספטמבר בשעות הערב הורה שר הביטחון להיערך לכניסה למערב ביירות, ובעקבות זאת אגף המבצעים הנחה את פיקוד הצפון להיות בכוננות להשתלט על מערב ביירות, מבצע 'מוח ברזל', ובתוך כך לסרוק את מחנות הפליטים כדי

⁹³ גולן, **של"ג בלבנון**, עמ' 550; מטכ"ל-אג"מ-מבצעים-88 כך בסימוכין של המסמך אש כתבתי את ה-88 - ענף ממשל צבאי, **פינוי המחבלים וצבא סוריה מביירות - "גלות בבל"**, 28 באוגוסט 1982.

לייצב את המצב בבירה הלבנונית, למנוע מהומות ולחסל את המחבלים שנותרו בה.⁹⁴ פיקוד הצפון החל לצבור את הכוחות לפעולה, ויחידותיהם, בהן גדודים 12 ו-202, הוטסו לביירות ונחתו בה ב־15 בספטמבר בשעות הבוקר.⁹⁵ התוכנית הכללית שהתגבשה בלילה, על פי התוכניות שהוכנו בימים הקודמים, הייתה שאוגדה 96 תשתלט על החלק הדרומי של מערב ביירות עד מצפון לציר 'גופמנה', ובפיקודה יפעלו חטיבת הצנחנים, חטיבת בה"ד 1 וחטיבה 211 (לא יועדו לה משימות בשלבים הראשונים).⁹⁶ חטיבת הצנחנים תתקוף מדרום לצפון, וחטיבת בה"ד 1 תתקוף ממזרח למערב; אוגדה 91 תשתלט על החלק הצפוני של מערב ביירות, וחטיבה 828 וגדוד 12, שכפופים אליה, יתקפו ממזרח למערב. ב־15 בספטמבר בשעה 03:00 לפנות בוקר נפגש מאו"ג 96 עם כוחות צבא לבנון לתיאום אחרון, והבין שהם לא ישתתפו בלחימה כפי שתוכנן במפגשים הקודמים לאחר בחירתו של בשיר ג'ומייל לנשיאות. לכן ביקש מהם שיישארו במחנותיהם ולא יפריעו לפעולת צה"ל.⁹⁷ מפקדי צבא לבנון המשיכו לסרב לפעול לפי התוכנית שבה גובש כי הם אלה שייכנסו לסרוק אחר מחבלים בתוך השטחים הבנויים הצפופים ובתמיכת צה"ל. למעשה, הם נסוגו מכל התחייבות קודמת בנושא, וכך נותר צה"ל לבדו לקראת המבצע לכיבוש ביירות.⁹⁸

הכוחות החלו את פעולתם לפנות בוקר 15 בספטמבר, ובשעה 05:00, אחרי שנתפסו שטחי מפתח בפאתי מערב ביירות, החלו כוחות משתי האוגדות, 96 ו-91, לנוע כדי להשיג שליטה על מערב ביירות. אוגדה 96, בהרכב שתי חטיבות חי"ר, צנחנים (35) וחטיבת בה"ד 1, וחטיבת שריון מוקטנת 211, תקפה מדרום לצפון על בסיס כביש החוף. חטיבה 35, בהרכב גדודי החי"ר 50 ו-890, היחידות החטיבתיות וגדוד שריון מוקטן 126, התקדמה ב־15 לחודש במרחב ציר 'בוקיטו' ועצרה מדרום לציר 'גופמנה'. בד בבד, משעות הצהריים המאוחרות של 15 לחודש, תקפה חטיבת בה"ד 1, בהרכב גדוד חי"ר 'גפן', גדוד 890 שהוכפף אליה מחטיבה 35, כוח טנקים מאולתר, סוללת 'מחבט' (נ"מ) וסוללת תותחים 155 מ"מ (לצורך ירי

94 גולן, **של"ג בלבנון**, עמ' 553.

95 מפקדת אוגדה 96-אג"מ, **אוגדה 96 במבצע של"ג**.

96 שם.

97 גולן, **של"ג בלבנון**, עמ' 556.

98 השימוש במונח 'כיבוש' נעשה כאן כדי להקל על הקורא ולא להכניסו לעיון מעמיק בהישגים מבצעיים כמו 'שליטה מבצעית'. בכל מקרה, לא היה מדובר בהישג מבצעי טוטלי של 'כיבוש' אלא בייצוב המצב בביירות לאחר הירצחו של ג'ומייל ובמניעה מהמחבלים לערער את המצב בבירה.

בכינון ישיר),⁹⁹ לאורך ציר 'גופמנה' ממזרח למערב לעבר צומת 'גופמנה' - 'בוקיטו', ואלה הגיעה בערב של אותו היום. לגדוד 202 שצבר את כוחותיו בשדה התעופה ח'אלדה, לאחר שנחת בו בשעות הבוקר המוקדמות, הוכפפה פלוגת טנקים מחטיבה 500, ועד לערב התקדם ככוח עצמאי בציר 'אמפלמה' עד מצפון לצומת 'אמפלמה' - 'מוש', ובבוקר שלמחרת הצטרף לחטיבה 35.¹⁰⁰

במאמץ הצפוני פיקדה חטיבה 828, בהרכב שלושת גדודים, 17 ו-906, על גדוד 12 לאחר שנחת בשדה התעופה ח'אלדה, ואליו היו כפופות פלוגת הנדסה מגדוד 601 ופלוגת טנקים מחטיבה 500. החטיבה התקדמה בציר החוף - 'בוקיטו', מהנמל לעבר רס ביירות, ובשעה 14:00 הוכפפה לפיקוד אוגדה 91 ונקבע גבול גזרה בין שתי האוגדות: השטח מצפון לציר 'גופמנה' היה באחריות אוגדה 91, והשטח שמדרום לו באחריות אוגדה 96.¹⁰¹ באוגדה פעלו גם גדוד 931, מסגרות וכוחות שריון מחטיבות 188, 500 ו-211 וסוללת תותחים מגדוד 402. במהלך ההתקדמות נתקלו הכוחות בהתנגדות באזור המלונות הילטון, סנט ג'ורג' והולידיי-אין, ולמעשה, ההקדמות נעצרה באזור הנמל והתחדשה רק למחרת, בבוקר 16 בחודש. ב-15 בחודש הייתה אמורה להיערך נחיתה מהים של כוח משייטת 13, ואליו היה אמור לחבור גדוד 12 על ציר 'בוקיטו', אך פעולתה של השייטת בוטלה עם רדת הערב. התקדמות הכוחות המשיכה בבוקר 16 בספטמבר והושגה שליטה על ציר החוף מהנמל עד לרס ביירות.¹⁰²

בשעות הבוקר של 16 בספטמבר כבר התייצבו כל הכוחות בקווי סיום התמרון והושגה שליטה מבצעית על רובה של מערב ביירות, ללא טיהורה ממחבלים ומתשתיות הלחימה שלהם. כעת סרקו הכוחות אחר מחבלים ותשתיות במרחב שבו שהו, פתחו צירים מרכזיים לתנועה ואבטחו את הצמתים לאורכם, כפי שעשתה חטיבה 211 מ-17 בספטמבר. בשלב זה לא נכנסו כוחות צה"ל לפקאהני, לסברא ולשתילא, שכן היה ידוע כי מסתתרים

99 אג"מ-מ"ה-ד-היסטוריה, **תחקיר הלחימה בביירות - אל"ם שמואל ארד - מח"ט בה"ד 1, 15 בדצמבר 1983, עמ' 5.**

100 מפקדת אוגדה 96-אג"מ, **אוגדה 96 במבצע של"ג.**

101 שם.

102 פצ"ן-אג"מ, **מהלכי קרב במבצע "שלג" - סיכום ראשוני**, 17 באוקטובר 1982 (להלן: פצ"ן-אג"מ, **מהלכי קרב במבצע "שלג"**).

מחבלים רבים מאלה שנותרו בעיר. הרצון לסיים את התייצבות הכוחות בשטחים השולטים ברחבי העיר ולהפסיק את לחימת צה"ל במערב ביירות בשעות הבוקר של 16 בספטמבר נבע מלחץ אמריקני מסיבי על ישראל להפסיק את הלחימה. בשעות הבאות נשמר השקט ברחבי העיר, למעט מספר אירועים בודדים שבהם נורתה אש לעבר הכוחות. באחד מהם פגעה רקטת אר-פי-גי בנגמ"ש של חטיבת בה"ד 1 שהיה באזור ההיפודרום. לקראת השעה 13:00 בצהריים בצומת 'בוקיטו'-'כתובה' חבר גדוד 450 מחטיבה 828 בגזרת אוגדה 91 לגדוד 890 מחטיבת הצנחנים שמגזרת אוגדה 96, ובכך הושלמה הלכה למעשה פעולת ההשתלטות על מערב ביירות.¹⁰³ העוצר שהוטל על העיר עם תחילת הלחימה הוסר, ועל כך הודיעו כוחות צה"ל כמה פעמים ב-16 לחודש. לצבא לבנון ולפלנגות הנוצריות הותר לנוע בחופשיות ברחבי העיר, ולכוחות צה"ל ניתנה הנחיה לירות אך ורק במקרה שלעברם נורית אש יעילה. במהלך ההשתלטות על מערב ביירות, בד בבד עם תנועת הכוחות של שתי האוגדות, נערך מבצע של לוחמה פסיכולוגית, ובו קראו דוברי ערבית שנעו עם הכוחות, למחבלים להניח את נשקם. נוסף על ניסיונות אלה נערכו מפגשים עם כמה ממנהיגיהם, ונציגי צה"ל ניסו לשכנעם למסור את נשקם ואף הובטח להם כי יפנו לשטח שבשליטת הסורים כדי להגן עליהם מהנוצרים, שינסו לפגוע בהם אם יניחו את נשקם. אולם רוב המחבלים לא מסרו את נשקם, סירבו להצעה להתפנות ונטמעו באוכלוסייה האזרחית.¹⁰⁴

בליל 16-17 בספטמבר נכנסו כוחות של הפלנגות הנוצריות למחנות הפליטים סברא, שתילא ופקהאני, וסרקו את מרחב הצירים 'מוש'-'אמפלמה'-'גופמנה'-'מופגן', לאחר תיאום עם אוגדה 96 שהייתה אחראית למרחב זה.¹⁰⁵ בלילה ובשעות הבוקר המוקדמות פעלו כוחות הפלנגות בשני מחנות הפליטים סברא ושתילא ופגעו, כך נודע ב-18 לחודש, גם באזרחים. לאחר שהתברר שהפלנגות ערכו טבח בתושבי מחנות הפליטים, הופסקה פעולתם והופעל לחץ רב על צבא לבנון. לבסוף, ב-19 לחודש, נכנסו כוחותיו למחנות הפליטים כדי להגן על התושבים וכדי להרגיע את המצב. בעקבות הטבח הוחלט להקים ועדת חקירה ממלכתית לבדיקת האירועים, וזו

103 גולן, של"ג בלבנון, עמ' 562.

104 שם, עמ' 565.

105 שם, עמ' 568.

הוקמה ב־1 בנובמבר 1982 ופרסמה את מסקנותיה ב־7 בפברואר 1983. הוועדה קבעה שלא נמצאו הוכחות למעורבות ישירה של צה"ל בטבח במחנות סברא ושטילא, אך במהלך הטבח ידעו כמה קצינים על פעולות לחימה של הפלנגות הנוצריות, ואף שהיה חשש לפגיעה בבית מעורבים במחנה, לא פעלו בנחרצות מספקת כדי להביא להפסקתו.¹⁰⁶

כיבוש ביירות (מבצע 'מוח ברזלי')¹⁰⁷ **יציאת צה"ל מביירות (29 בספטמבר 1982)**

לנוכח הירצחו של בשיר ג'ומייל, שהיה עתיד לכהן בתפקיד נשיא לבנון ב־23 בספטמבר 1982, נכנס צה"ל למערב ביירות. כניסתו נועדה לייצב את המצב לאחר הירצחו של ג'ומייל ולהשיג את יעדיו נגד המחבלים, שכ־2,000 מהם נותרו בעיר לאחר פינוים. היה ידוע כי הימצאותם של כוחות צה"ל בבירה הלבנונית זמנית בלבד, ולא היה כל רצון צבאי ומדיני להישאר בה. כך, בימים 29–30 בספטמבר, לאחר לחץ בין־לאומי ומדיני פנימי, הם יצאו מביירות ונותרו בעמדותיהם כפי שהיו לפני הכניסה לפאתיה. עם הגעתו של הכוח הרב־לאומי לביירות פינו כוחות צה"ל גם את שדה התעופה ח'אלדה, ולמעשה, הועברה השליטה בעיר לצבא לבנון ולכוח רב־לאומי ובו אלפי חיילים.¹⁰⁸ עתה שלט צה"ל על הדרכים המובילות לביירות מדרום וממזרח, ובמידת מה, שמר על הכיתור החלקי שהושג ערב כניסת הכוחות לעיר.

ביטויים של בט"ש ולא של מלחמה

תחקור והפקת לקחים – בשבועיים הראשונים של יולי 1982, כאשר הכוחות עדיין פועלים להשיג את היעדים המערכתיים והטקטיים בלבנון בכל הגזרות, בחלק מהיחידות, ובעיקר בחילות, בזרועות ובאגפי המטכ"ל, נערכו סיכומים ראשוניים ללחימה.¹⁰⁹ אג"ס־מה"ד־תו"ל, הגוף האמון

106 שם, עמ' 568–578; המלצות ועדת כהן באתר ארכיון המדינה: <https://catalog.archives.gov.il/chapter/comission-verdict>

107 לוי, **מלחמת שלום הגליל – מפות ומבצעים**, עמ' 187.

108 פצ"ן-אג"מ, **מהלכי קרב במבצע "שלג"**.

109 ראה לדוגמה: מטכ"ל-אכ"א – מחלקת ארגון ובקרה, **כנס הפקת לקחי מטכ"ל-אכ"א מ"מבצע שלג"**, 19 ביולי 1982; מקמנ"ר-תוא"ר, **מבצע "שלום הגליל" – לקחי חמ"ן ראשוניים**, 11 ביולי 1982.

על התחקור ועל הלמידה המתכללת בצה"ל,¹¹⁰ פרסם מסמך, ובו ריכז לקחים מסיכומי הגופים השונים בצה"ל.¹¹¹ רובם מכוונים לבניין הכוח בכל התחומים, וכבר בלחימה ניתן ליישם את חלקם. מטרת מסמך זה לא הייתה לאפשר למידה מבצעית מהירה כדי לשפר את לחימת הכוחות בימים הבאים, אלא נבעה מתוך הבנה שעיקר הלחימה הסתיים. לכן מוטב לפרסם את הלקחים הראשוניים, שילכו ויעובו ככל שהגופים המקצועיים יאספו את כל הנתונים וידונו בהם. לעומת זאת האוגדות מסכמות את הלחימה רק בספטמבר ובאוקטובר¹¹² ומפיצות את מסמכיהן, והחטיבות מפרסמות את מסמכי הסיכום שלהן בהתאם לסיום העסקתן בלחימה בלבנון. כאשר חטיבות המילואים מפרסמות סיכומים בסיום פעילות הלחימה הראשונה ועם שחרורן בימ"חים,¹¹³ החטיבות הסדירות מפיצות את מסמכי הסיכום שלהן עם סיום הלחימה העיקרית,¹¹⁴ לרוב לקראת הסיכומים האוגדתיים בחודשים ספטמבר ואוקטובר.

נהלים ומשמעת – כוחות גדולים של צה"ל מצויים בתוך לבנון, וכוחות מהארץ נעים אליהם, ולהפך, כחלק ממאמץ לסייע להם. הכוחות שבלבנון שוהים במרחבים שחלקם מאוכלסים, ומטבע הדברים באים במגע עם האוכלוסייה המקומית. מעבר למשמעת הבסיסית המפורטת בפקודות הצבא, התמודדו הכוחות עם אתגרים נוספים בהקשרי האוכלוסייה, התנועה לשטח הארץ לצרכים שונים (טיפול רפואי, חופשות) וכמובן השהייה במוצבים ארעיים ללא אמצעים בסיסיים שלהם הורגלו הכוחות עת פעלו בגזרות הבט"ש בישראל. דוגמה לאתגרים ולא־הסדר הקיים במבצעים ההתקפיים ניתן למצוא בסיכום ביקורת על התנועות בלבנון שנערכה בסוף יולי ובתחילת אוגוסט 1982.¹¹⁵ הפקודות העדכניות לעת

¹¹⁰ כיום הכוונה היא לחטיבת התורה, ההערכה וההדרכה באגף המבצעים. היא הנושאת באחריות לתחקור וללמידה מתכללת בצה"ל.

¹¹¹ אג"מ-מה"ד-תו"ל, **ריכוז לקחים ראשוני ממבצע "שלום הגליל"**, 12 ביולי 1982.

¹¹² ראה לדוגמה: מפקדת אוגדה 96-אג"מ, **אוגדה 96 במבצע של"ג**; מפקדת אוגדה 252-אג"מ, **סיכום לקחי מלחמה**, ספטמבר 1982.

¹¹³ ראו לדוגמה: חטיבה 645, **לקחי "שלום הגליל" חטיבה 645**, 30 ביוני 1982.

¹¹⁴ ראו לדוגמה את פרסום סיכום לקחי הלחימה על ידי חטיבה 188 בשבוע האחרון של יולי, לאחר מבצע 'טרף'. מפקדת חטיבה 188, **סיכום פעילות חטיבתית במבצע "שלג"**, יולי 1982.

¹¹⁵ מחלקת בקרה ומעקב, **ביקורת התנועה בלבנון – סיכום, מטכ"ל 128-אג"מ-מחלקת בקרה ומעקב**, 13 באוגוסט 1982.

הביקורת מפורטות במסמך הסיכום, והן עודכנו במבצע ותיארו את התנהלות הכוחות בלבנון ואת התנועות בה, אף שלא הסתיימו הקרבות ואף שלא טוהרו השטחים:

חיילים נעים בכל ציר אפשרי, בקבוצות ובבודדים, עוצרים טרמפים במקומות האסורים על-פי הפקודות... עובדי מע"צ וכלי רכב אזרחיים העובדים נמצאים ללא אבטחה או אבטחה עצמית לקויה... אוטובוס של אל-על שהסיע תיירים מלבנון ללא אבטחה... מוביל אזרחי שהוביל מפלסת לאגם קרעון, שני האנשים שהיו ברכב היו ללא נשק.¹¹⁶

נראה כי אי-אכיפת נוהלי התנועה ואי-הבנת המשמעויות המבצעיות לתנועת חיילים ורכבים בגזרה שלא טוהרה מאוּב, לא היו בראש מעייני המפקדים. לפיכך למחבלים היו הזדמנויות רבות לפגוע בכוחות צה"ל.

פקודות הבט"ש - עם סיום עיקר התמרון החלו הכוחות שקיבלו אחריות לגזרות גאוגרפיות לקיים בהן פעולות בט"ש ניידות, כגון סיורים ותצפיות (תו"סים), מארבים ותשמועים (בשל התנועה אליהם ומהם), ופעילות בט"ש נייחות, כגון מוצבים ומחסומים (קבועים). כלל כוחות צה"ל הכירו את מאפייני פעילות הבט"ש מתוך ניסיונם בגזרות השונות לאורך הגבולות, ביהודה ושומרון, בחבל עזה וכן בסיני בשנים הקודמות למבצע. הדרגים השונים פרסמו פקודות בט"ש, בדרך כלל מדרג הפיקוד עד לדרג החטיבה שתפקדה כמו חטיבה מרחבית. היא ערכה מבצעים להגנת המרחב, המתקנים והכוחות שבאחריותה, אולם לא ערכה תמרונים חטיבתיים כפי שעשתה במהלך החלק ההתקפי של המבצע או במלחמות בעבר. כך ניתן היה להחיל הגיונות בט"ש ושיטות לביצוע מייד עם קבלת האחריות לגזרה מסוימת ולהתאימם למאפיינים הייחודיים של כל גזרה, כפי שמתקיים בצה"ל גם כיום. דוגמה לכך היא פקודת הבט"ש שפרסמה חטיבה 401 באוגוסט 1982, ובה פורטו משימותיה: "למנוע ולאתר פעילות אויב ותהיה בכוננות לבצע יום קרב ולעבור למגננה [בגזרה המזרחית]"¹¹⁷. פקודות הבט"ש פירטו את כל הפעולות הנדרשות למשימות המבצעיות והלוגיסטיות, את מרכיבי הסד"כ ואת אופיו בכל אחת מהמשימות. כמו כן

¹¹⁶ שם, עמ' 2.

¹¹⁷ חטיבה 401-אג"מ, הנחיות מבצעיות, 1982, עמ' 1.

הן פירטו את פריסתם של הכוחות ושל אמצעי לחימה במוצבים המצויים בגזרה, לפי התקן שקבע מפקד החטיבה שפרסמה את הפקודה, כמוכן, על פי הגדרות הרמה הממונה והקצאת הכוחות לכך. בחלקה השני של פקודות הבט"ש הופיעו ההנחיות הייעודיות לכל אחד מהמוצבים בגזרה על פי מאפייניו הייחודיים. נראה כי השימוש במונחי בט"ש והעבודה עם הפק"לים (פקודות קבע לקרב)¹¹⁸ סייעו בהשתנות שנדרשה מהכוחות עם ההגעה לקווי סיום התמרון ועם המעבר לשיטת פעולה הדומה לבט"ש על אדמת לבנון ולרוב בטווחים גדולים ומול יריבים שונים (מחבלים מארגונים שונים וכוחות צבא סוריים).

דוח הבט"ש - אירועי הבט"ש בגזרות שבאחריות צה"ל מפורטים בדוחות המחלקה להיסטוריה שבצה"ל. במחצית השנייה של שנת 1982 היא פרסמה דו"ח בט"ש, ובו פירטה את האירועים שבהם היה מגע קרבי בין כוחות האויב (מחבלים וסורים) ובין כוחות צה"ל. היא ציינה את המועד ואת המקום שבו התרחש האירוע, וכן תיארה אותו ואת הנפגעים מכל צד בכלליות.¹¹⁹ סקירת האירועים כאירועי בט"ש לאורך חודשי מבצע 'שלום הגליל', יוני (לפחות מ־13 בחודש) - ספטמבר 1982, מדגישה את הגישה ללחימה כאל מבצע או סדרת אירועים ולא כמלחמה.

סיכום

סיום עיקר התמרון ב־11 ביוני הביא את כוחות צה"ל לפתח מבצעים שנועדו להשלים את השגת היעדים המערכתיים שלא הושלמו עד ליום זה. לאחר 11 ביוני היו פעולות הגיס, האוגדות וחילות האוויר והים מדודות יותר ותחת הגבלות רבות מאלה שהיו לכוחות לפני כן בעת שהיו בתנופת המתקפה לתוך לבנון. למעשה, המעבר מתנופת מתקפה, בעיקר קרקעית, למבצעים מוגבלים בהיקפם, תוך ניסיון שלא לגרור את הסורים למלחמה כוללת (גם לא על אדמת לבנון) ותוך ניסיון למנוע התערבות בין-לאומית שתביא להפסקת המבצע ולא־השגת היעדים המערכתיים, היה בשלבים המוקדמים של המבצע, ב־11 בחודש. עם זאת האוגדות שבגזרה המזרחית ושבגזרה המערבית המשיכו לפעול כבמלחמה וחתרו להשיג את היעדים

¹¹⁸ פק"ל - פקודות קבע לקרב. בדרך כלל הכוונה היא לפקודות ולנוהלי עבודה שבהם רגילים הכוחות לפעול.

¹¹⁹ אג"מ-מה"ד-היסטוריה - ענף סיקור בט"ש, מסמך של המחלקה להיסטוריה ללא כותרת, 1982.

המערכתיים שהוצבו להן (יעדים גאוגרפיים בעיקר). אוגדות אלו לא נערכו לשהייה בשטחים שנכבשו, אך דאגו לטהר את השטחים הנדרשים כדי לאפשר תנועות לעורף ואבטחו את הכוחות השובים בחניונים. ככל ששהייתם בלבנון התארכה וככל שהשטח אורגן בחלוקה לגזרות גאוגרפיות גיסיות,¹²⁰ אוגדות וחטיבות, ולעיתים גדודיות, ידעו היחידות להחיל את הגיון הבט"ש ואת השיטות שהכירו מתעסוקות מבצעיות לאורך גבולות ישראל, בסיני ובשטחי עזה, יהודה ושומרון.

פיקוד הצפון ידע לערוך מבצעים מסוגים שונים לאור ההיגיון שהתפתח במבצע מעבר למתוכנן, בעיקר לנוכח התנהלות האויב, המחבלים וצבא סוריה. כך, בעוד אוגדה 91 פועלת לטהר את המרחב העורפי בציר החוף (לפני כניסתה ללחימה בביירות), אוגדה 96, באותה הגזרה אך בחלקה הצפוני, התקדמה צפונה וכיתרה, עם אוגדה 162, את ביירות ממזרח ומדרום. בד בבד עם הפעולות בגזרת החוף ובגזרה המרכזית שכוונה ליעד המערכתי - ביירות, פעלו כוחות גיס 446 לייצב קו מגע מול הסורים ולהימנע מלגרור אותם לעימות רחב היקף. ברמת הגולן נערכו למנוע מהם הישגים אם יחליטו להרחיב את גזרת הלחימה. במסגרת הפעולה בהגיונות מרובים ומגוונים ערך הפיקוד מבצעי אש אשר נועדו להשיג הישגים קונקרטיים, כגון מבצע 'טרף' ב-22 ביולי, שבו הופעלה אש רבה ומגוונת (אווירית וקרקעית) לעבר עמדות הצבא הסורי והמחבלים בגזרה המזרחית למשך שעות. מבצע אש זה דמה ל'ימי הקרב' שהיו מוכרים מגזרות הבט"ש, ובעיקר מגזרות לבנון וסוריה בשנים שקדמו למבצע 'שלום הגליל'.

במעבר ממלחמה או מפעולה כבמלחמה (מאחר שהוכרז מבצע 'שלום הגליל') לפעולה בהגיון בט"ש, מהמפקדים ומהלוחמים, וכמובן, מכל חלקי הצבא הקשורים בכך, נדרש להגדיר את המצב המבצעי החדש ולפעול בהתאם. כך, עם מעברן של היחידות השונות בכל גזרה במועד אחר ולעיתים במעבר חוזר ונשנה בין שני ההגיונות, כפי שקרה באוגדות 162, 91 ו-96 בפעולות לכיתור ביירות ואחר כך לכיבושה, הן פרסמו פקודות המתאימות לבט"ש. אלו התבססו על הידע הקיים בניהול מבצעי בט"ש, והן הותאמו למציאות בלבנון. מפקד אוגדה 252 עמנואל סקל הדגיש בספרו על המלחמה את היום שאותו סימן כמעבר בין שני ההגיונות. הוא כתב: "את יום שני, ה-14 ביוני בחרתי לסמן... כקו המפריד בין שבוע

¹²⁰ תחילה בגזרת לבנון היה רק גיס אחד, 446, ולאחר מכן צורף גיס 479 שלמעשה החליף אותו.

המלחמה ותקופת הבט"ש אליה נכנסנו באופן מלא ותובעני".¹²¹

הבט"ש אינו חלק נפרד ובלתי קשור למלחמה או למבצעים התקפיים רחבי היקף (אם לא הוגדרו כמלחמה במובן המשפטי שלה), אלא הוא שזור הלכה למעשה בתוכה. הוא מבטא הגיון פעולה המאפשר לכוחות לארגן את המרחב ואת פעולותיהם לפי משימות ברורות תוך אימוץ השיטות והנהלים שלהם הורגלו בתעסוקות מבצעיות בימי שגרה ולהחילם למציאות בהווה. כך ערך צה"ל מבצעים התקפיים בימים הראשונים של מלחמת שלום הגליל, ולאחריהם פעלו רוב הכוחות בהגיון בט"ש בעוד מדי פעם הופעלו כוחות בהיקף אוגדתי ודו־אוגדתי למבצעים התקפיים מוגבלים במרחב ובזמן, בהם מבצעים לכיבוש פאתי ביירות ואחר כך מערב ביירות.

לאחר הנסיגה מביירות ב־29 בספטמבר 1982 החלה תקופת שהיית צה"ל בלבנון, ועיקר פעילותו הייתה בט"ש. מדי פעם נערכו מבצעים התקפיים מוגבלים בהיקפים חטיבתיים לכל היותר ומבצעי אש ('ימי קרב') שלעיתים נמשכו כמה יממות, ולאחריהם הושגה הפסקת אש ונמשכה 'שגרת הבט"ש' בלבנון עד לנסיגת צה"ל במאי 2000. בתקופה זו הגיון הפעולה היה ברור, והפקודות והנהלים היו ברורים במסגרת בהירה של בט"ש, ולא במבצעים רחבי היקף או במלחמה.

121 עמנואל סקל, **ימי לבנון**, עמ' 87.